

Lenka ŠVANDOVÁ MARŠÁLKOVÁ

## “Ma santé est mauvaise actuellement...” Osvícenec a jeho zdraví. Část první: vztah ke zdraví a nemoci na příkladu Václava Antonína z Kounic-Rietbergu a jeho blízkých<sup>1</sup>

---

*Abstract: “Ma santé est mauvaise actuellement...” An Enlightener and His Health. Part One: Relation to Health and Illness Using the Example of Wenzel Anton of Kaunitz-Rietberg and His Relatives*

*The study refers to an unexplored aspect of the well-known personality of Count and later Prince Wenzel Anton of Kaunitz-Rietberg (1711–1794). The first part of the two-part paper presents his relation to the healthy and sick body, diseases that tormented him, and it also describes how he perceived various illnesses that troubled not only him but also his relatives and friends. Attention is paid especially to the question of whether and how diseases affected Kaunitz and his environment, what impacts they had on him, where he sought help and whether certain periods of his life can be considered essential in this sense. The studied sources are viewed through the optics of Patientengeschichte.*

**Key words:** aristocracy – early modern period – 18th century – Patientengeschichte – health and illness – Wenzel Anton of Kaunitz-Rietberg

---

Václav Antonín z Kounic-Rietbergu (1711–1794) je známý především jako politik, diplomat, osvícenec, mecenáš a vzdělanec. Těmto aspektům jeho života již bylo věnováno mnoho publikací – skoro se zdá, že k jeho osobě toho nelze mnoho dodat, a pokud bychom se o to snažili, bylo by to jen opakováním již řečeného.

Václav Antonín se narodil hraběcímu páru Maxmiliánu Oldřichu z Kounic a Marii Ernestině z Rietbergu jako v pořadí druhý syn a původně byl předurčen k dráze duchovního. Mladý hrabě nejdříve, v letech 1731–1732, vystudoval práva a říšskou historii na univerzitě v Lipsku. Poté se vydal na kavalírskou cestu, která ho mezi lety 1732–1734 zavedla do obojího Nizozemí, německých zemí, Itálie, Francie a Lotrinska, přičemž právě pětíměsíční pobyt v Paříži (mezi srpnem a prosincem 1734) ho ovlivnil až do konce života. Dva roky

---

<sup>1</sup> Studie byla připravena za finanční podpory Grantové agentury ČR (projekt reg. č. 19-25570Y).

po absolvování kavalírské cesty se Václav Antonín oženil s hraběnkou Marií Ernestinou ze Starhembergu; manželství netrvalo dlouho, neboť hraběnka zemřela již roku 1749, ale můžeme-li to posoudit z dochované korespondence, bylo šťastné a Kounic se po smrti manželky už nikdy neoženil.

Nepříliš majetný, zato však inteligentní a učenlivý mladý muž s pevnou vůlí odstartoval svoji kariéru roku 1737 jako říšský dvorní rada, v letech 1742–1744 působil jako mimořádný císařský vyslanec v Turíně, od roku 1744 do roku 1746 byl ministrem ve vládě Rakouského Nizozemí, poté se v roce 1748 účastnil dojednávání císařského míru, jímž se skončila válka o rakouské dědictví. V letech 1749–1750 byl členem tajné rady a mezi roky 1750–1753 působil jako habsburský velvyslanec u dvora Ludvíka XV. Jednalo se o jeho druhý francouzský pobyt a není pochyb, že jeho zálibu ve francouzské kultuře a módě jen upevnil. V Paříži se hraběti podařilo zlomit zakořeněnou nedůvěru Francie vůči habsburským císařům a připravit půdu pro tzv. obrat aliancí (*renversement des alliances*) v roce 1756: ze dvou bývalých úhlavních nepřátel se stali spojenci. Odměnou a také oceněním Kounicových schopností bylo udělení ceněného řádu Zlatého rouna (už v roce 1749) a také jeho jmenování dvorským a státním kancléřem v roce 1753, přičemž v této funkci vydržel až do roku 1792. Služby kancléře tak poskytoval celkem čtyřem habsburským panovníkům a zejména s Marií Terezií ho pojil blízký, snad můžeme říci i přátelský, vztah. Další ocenění jeho zásluh přišlo v roce 1764, kdy mu byl udělen titul říšského knížete; český knížecí titul nicméně získal až o dvanáct let později.

Z Kounicových synů, kteří se dožili dospělosti, se tři (Ernest Kryštof, Dominik Antonín Ondřej a Josef Klement) vydali v otcových stopách a působili jako diplomaté v nejrůznějších koutech Evropy i ve státních úřadech, žádný ovšem nedosáhl otcova věhlasu. Hrabě a později kníže Václav Antonín z Kounic-Rietbergu ovšem proslul nejenom jako schopný politik, ale také jako osvícenec, milovník a podporovatel věd a umění, také bývá považován za svobodného zednáře, i když to někteří autoři rozporují. Byl mecenášem a patronem několika umělců, hudebníků a literátů (namátkou zmiňme hudebního skladatele Christopa Willibalda Glucka, loutnisty Karla a Josefa Kohouty, malíře Friedricha Heinricha Fugera, Huberta Maurera, Josefa Schopfa a Martina Knollera či literáta Raniera de Calzabigi) i institucí (vídeňské Akademie výtvarných umění, podílel se na založení Mědirytecké akademie i císařské galerie v Belvederu).<sup>2</sup>

2 Cílem předložené studie není zhodnocení dosavadního „kounicovského“ bádání, Václav Antonín je navíc postavou všeobecně známou, proto z rozsáhlé literatury vybíráme jen několik základních titulů. Grete KLINGENSTEIN – Franz J. SZABO (Hgg.), *Staatskanzler Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg 1711–1794. Neue Perspektiven zu Politik und Kultur der europäischen Aufklärung*, Graz 1996; Grete KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg des Hauses Kaunitz. Studien zur Herkunft und Bildung des Staatskanzlers Wenzel Anton*, Göttingen 1975; Franz J. SZABO, *Kaunitz and enlightened absolutism 1753–1780*, Cambridge 1994; Lothar SCHILLING, *Kaunitz und das Renversement des alliances. Studien*

I u takto všeobecně známých postav evropských dějin se přesto najdou otazníky, které dosud příliš neupoutaly pozornost badatelů. V Kounicově případě se jedná o vztah k jeho tělesné schránce, o neduhy, jež ho sužovaly, léčebné prostředky, k nimž se uchýloval, i duševní pohnutí, která s jeho zdravotním stavem úzce souvisela. Opominuty by neměly být ani osoby jemu blízké, které jej v tomto smyslu významně ovlivňovaly (a nemuselo se jednat pouze o lékaře a další odborníky, ale i o rady či sdílené starosti známých, přátel a členů rodiny), a on naopak ovlivňoval je. Předložená studie si klade za cíl za využití níže představených *Patientengeschichte* alespoň částečně zmapovat tuto dosud opomíjenou stránku Kounicovy mnohovrstevnaté osobnosti.

Pohled na prameny optikou tzv. *Patientengeschichte*,<sup>3</sup> kdy na problematiku dějin medicíny, vnímání nemoci, zdraví či léčby nenahlížíme očima lékařů a dalších odborníků, ale očima pacientů a jejich blízkých, již není v českém badatelském prostoru zcela neznámou záležitostí.<sup>4</sup> Přesto je třeba přiznat, že tento směr bádání stále poutá větší pozornost v zahraničí, kde se zabydlel již v 80. letech minulého století.<sup>5</sup> Pro české i zahraniční výzkumy

---

*zur außenpolitischen Konzeption Wenzel Antons von Kaunitz*, Berlin 1994. Z různých oblastí Kounicova působení vyberme námátkou pro jeho umělecký mecenát: Jiří KROUPA, *Wenzel Anton, Prince Kaunitz-Rietberg: From „Curiosité“ to Criticism of Art*, in: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: řada uměnovědná (F), roč. 45, č. 40, 1997, s. 7–58, pro hudební mecenát a ke kavalírské cestě Jana FRANKOVÁ, *Wenzl Anton von Kaunitz-Rietberg and his Grand Tour – A Source for his Future Musical Patronage ?*, in: Rudolf Rasch (ed.), *Music and Power in Baroque Era*, Turnhout 2018, s. 319–342 a Jiří KUBEŠ, *Náročné dospívání urozených. Kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620–1750)*, Pelhřimov 2013, s. 164–170.

- 3 Tento směr bádání, který se v zahraničí těší značné popularitě, detailně představuje Vladan HANULÍK, *Dějiny těla z pohledu Patientengeschichte*, in: Milena Lenderová – Vladan Hanulík – Daniela Tinková (edd.), *Dějiny těla: prameny, koncepty, historiografie*, Červený Kostelec 2013, s. 179–227. Zde viz také tipy na rozšiřující literaturu.
- 4 Z českých prací viz výše zmíněnou publikaci M. LENDEROVÁ – V. HANULÍK – D. TINKOVÁ (edd.), *Dějiny těla a dále TÍŽ, Tělo mezi medicinou a disciplínou. Proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*, Praha 2014, zde především s. 7–31; tato publikace dále obsahuje řadu cenných exkurzů do starších dějin, zpravidla v úvodech jednotlivých kapitol. K problematice se ve svých četných pracích, které se ovšem až na výjimky týkají mladších období, podnětně vyjadřuje Daniela TINKOVÁ, *Zákeřná mefitis. Zdravotní policie a veřejná hygiena v pozdně osvícenských Čechách*, Praha 2012; TÁŽ, *Tělo, věda, stát. Zrození porodnice v osvícenské Evropě*, Praha 2010 a TÁŽ, *Tělo – věda – historie. K otázce formování „moderního“ těla v historiografii a novověké vědě*, in: Martin Nodl – Daniela Tinková (edd.), *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha 2007, s. 15–31 atd.
- 5 Prvním impulzem byl článek Roye PORTERA, *The Patient's View. Doing Medical History from Below*, *Theory and Society* 17, 1985, s. 175–198. Jakousi prehistorii dějin těla bychom ale mohli nalézt už v ikonických pracích Norberta Eliase a Michela Foucaulta, jak upozorňuje ve své výše zmíněné studii Vladan Hanulík: Norbert ELIAS, *O procesu civilizace. Sociogenetické a psychogenetické studie. I. Proměny chování světských horních vrstev na západě*, Praha 2006 a TÝŽ, *O procesu civilizace. Sociogenetické a psychogenetické studie. II. Proměny společnosti*, Praha 2007; Michel FOUCAULT, *Zrození kliniky*, Červený Kostelec 2010; TÝŽ, *Dohlížet a trestat. Kniha o zrodu vězení*, Praha 2000; TÝŽ, *Dějiny šílenství. Hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*, Praha 1993. Zkoumání dějin medicíny má v zahraničním bádání letitou tradici, za všechny zmiňme jen drobný zlomek: Roy PORTER,

pak souhrnně platí, že se zájmu logicky těší spíše 19. a 20. století, a to díky postupující medikalizaci společnosti. Starší období, tedy středověk a raný novověk, v tomto směru poněkud pokulhávají, nepochybně i kvůli torzovitosti dochovaných pramenů a jejich obtížnější zpracovatelnosti.<sup>6</sup> Na vině ovšem také může být opomíjení dokladů vztahujících se k vnímání nemocného či zdravého těla a k jeho léčbě, neboť nebyly shledány dostatečně zajímavými a badatelsky nosnými.

Pomineme-li pobyty v lázních, u nichž navíc musíme brát v potaz i jejich společenskou funkci, urozený pacient doby raného novověku zpravidla za lékařskou péčí nedocházel, ale zůstával v pohodlí domova, kde jej navštěvoval lékař a pečovali o něj sloužící či členové rodiny.<sup>7</sup> Zaměstnávání osobních či rodinných lékařů, případně půjčování lékařů od přátel

---

*Největší dobrodiní lidstva. Historie medicíny od starověku po současnost*, Praha 2001; Philipp OSTEN (Hg.), *Patientendokumente. Krankheit in Selbstzeugnissen*, Stuttgart 2010; Lilian R. FURST, *Between Doctors and Patients. The Changing Balance of Power*, Virginia 1998; Marion BASCHIN, *Wer lässt sich von einem Homöopathen behandeln? Die Patienten des Clemens Maria Franz von Bönninghausen (1785–1864)*, Stuttgart 2010; Jens LACHMUND, *Between scrutiny and treatment: physical diagnosis and the restructuring of 19th century medical practise*, in: *Sociology of Health & Illness*, Vol. 20, No. 6, 1998, s. 779–801.

- 6 Období raného novověku se opět dotýká více zahraničních publikací, najde se ale i pár českých. Ze zahraničních viz: Roy PORTER, *Disease, medicine and society in England, 1550–1860*, Cambridge 1993; TÝŽ, *Bodies Politic. Disease, Death and Doctors in Britain, 1650–1900*, London 2001; Roy PORTER – Dorothy PORTER, *Doctors and Doctoring in Eighteenth-century England*, Stanford 1989; Robert JÜTTE, *Krankheit und Gesundheit in der Frühen Neuzeit*, Stuttgart 2013; TÝŽ, *Ärzte, Heiler und Patienten. Medicinischer Alltag in der Frühen Neuzeit*, München 1991; Michael STOLBERG, *Homo patiens. Krankheits- und Körpererfahrung in der Frühen Neuzeit*, Köln 2003; Jens LACHMUND, *Der abgehorchte Körper. Zur historischen Sociologie der medizinischen Untersuchung*, Opladen 1997; Jens LACHMUND – Gunnar STOLLBERG, *Patientenwelten. Krankheit und Medizin vom späten 18. bis zum frühen 20. Jahrhundert im Spiegel von Autobiographien*, Opladen 1995; Edward SHORTER, *Doctors and Their Patients. A social History*, New York 1985; Elborg FORSTER, *From the Patient's Point of View: Illness and Health in the Letters of Liselotte von der Pfalz (1652–1722)*, *Bulletin of the History of Medicine* 60, 1986, s. 297–320; Barbara DUDEN, *Geschichte unter der Haut. Ein Eisenacher Arzt und seine Patientinnen um 1730*, Stuttgart 1987; Martin DINGES – Vincent BARRAS (Hgg.), *Krankheit in Briefen im deutschen und französischen Sprachraum, 17.–21. Jahrhundert*, Stuttgart 2007. Z českých prací uvedme: Tomáš KNOZ, „...s pomocí boží dosti mírně se mám...“ *Zdraví a nemoci Karla staršího ze Žerotína*, *Časopis moravského muzea, Vědy společenské* 82, 1997, s. 183–199; Radmila PAVLÍČKOVÁ, *Nemocné tělo v denících Tobiáše Antonína Seemana*, *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 123–146; Karel ČERNÝ – Petr SVOBODNÝ (edd.), *Historia – Medicina – Cultura. Sborník k dějinám medicíny*, Praha 2006; Ivana ČORNEJOVÁ, *Deník Jana Františka Löwa z Ersfeldu – pozoruhodný a nevyužitý pramen*, in: Zdeněk Hojda – Jiří Pešek – Blanka Zilynská (edd.), *Seminář a jeho hosté. Sborník prací k 60. narozeninám doc. dr. Rostislava Nového*, Praha 1992, s. 237–245; Lenka MARŠÁLKOVÁ, *Zdraví a nemoc očima barokního aristokrata. Zdravotní stav knížete Waltera Xavera z Dietrichštejna ve 20. letech 18. století*, *Folia Historica Bohemica* 30, 2015, č. 1, s. 171–195 a TÁŽ, *Walter Xaver z Dietrichštejna (1664–1738). Aristokrat, který nechtěl být duchovním*, disertační práce FF Univerzity Pardubice, Pardubice 2017, zde kap. V. Zdravotní stav Waltera Xavera z Dietrichštejna od dětství až do zralého věku – jedna z příčin jeho pasivity?, s. 216–238.
- 7 K prvním nemocnicím a hospitalizaci: J. LACHMUND – G. STOLLBERG, *Patientenwelten*, s. 152–178.

a známých, také nebylo žádnou výjimkou. Na delších výpravách aristokraty někdy doprovázel lékař najatý přímo za tímto účelem, případně byl povolán nějaký místní. Ke stanovení diagnózy a zahájení léčby ale nebyla osobní konzultace vždy nezbytná. Svědčí o tom obliba lékařských konsilií svolávaných za účelem posouzení případů konkrétních pacientů, ovšem v jejich nepřítomnosti.<sup>8</sup> Dalším důležitým dokladem jsou tzv. *Patientenbriefe*, tedy korespondence mezi lékaři a pacienty, v níž pisatel co nejpodrobněji vykreslil své potíže a oslovený odborník na základě tohoto popisu stanovil diagnózu a doporučil příslušná opatření a medikamenty.<sup>9</sup> Do těchto dopisů se nezřídka kdy promítaly i informace ryze soukromého charakteru dotýkající se běžného každodenního života urozeného nemocného a jeho blízkých. K napravení některých neduhů stačila úprava denního režimu pacienta či podávání vhodné stravy a nápojů. Jindy bylo třeba učinit důraznější zásah: nasadit rozličné léky či kúry, či dokonce provést operaci, které se zpravidla ujímali vyškolení chirurgové a ranhojiči.<sup>10</sup>

Vztahy raněnovověkých lékařů a urozených pacientů se většinou nijak nepodobaly těm dnešním, kdy lékaře chápeme jako autoritu. Pokud byl vůbec lékař povolán (nejen chudší vrstvy obyvatelstva, ale i ti na špičce společenského žebříčku se pro radu a pomoc často obraceli k lékárníkům, ranhojičům, bylinkářům či ke svým přátelům), majetní a vzdělaní nemocní mívali tendence do své léčby zasahovat, doporučení odborníků si vykládat po svém, dohadovat se o doporučených postupech a prosazovat svou oblíbenou medicínu. Lékařům někdy nezbylo než se těmto přáním přizpůsobit, neboť jinak jim hrozila ztráta přízně.<sup>11</sup> Podrývání lékařovy autority samozřejmě nijak nepřispívalo k harmonickým

8 Ke konsiliím starších dob: Bohdana BURŠÍKOVÁ, *Konsiliární literatura a Jan Marek Marci z Kronlandu*, Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis, Praha 1999, č. 1–2, s. 51–63; Bohdana DIVIŠOVÁ, *Dobré rady pro zdraví. Lékařská konsilia rudolfínské doby*, Dějiny a současnost 26, č. 1, 2004, s. 15–18.

9 Robert WESTON, *Medical Consulting by Letter in France, 1665–1789*, Farnham – Burlington 2013 či L. MARŠÁLKOVÁ, *Zdraví a nemoc*.

10 Ke klasickým léčebným i alternativním metodám období raného novověku: R. JÜTTE, *Krankheit und Gesundheit in der Frühen Neuzeit*, s. 127–148; R. PORTER, *Bodies Politic*, s. 89–128. Operaci – postup pro raný novověk netypický a spíše výjimečný – zmiňuje J. LACHMUND – G. STOLLBERG, *Patientenwelten*, s. 112–118.

11 Vnímání dnes běžně používaného termínu „pacient“ se v historii proměňovalo a je třeba brát v potaz, že na raněnovověké pacienty nemůžeme pohlížet dnešní optikou. Nejednalo se o pacienta v dnešním slova smyslu, který je registrován u lékaře, za nímž pravidelně dochází, případně je hospitalizován ve specializovaném zařízení. K nemocnému doby raného novověku totiž býval povolán lékař často až v případě, kdy už nebylo zbylí. Služby lékaře byly drahé, velkou roli hrála i nedostatečná poučenost, ostych a nedůvěra jejich klientů, kteří se někdy raději uchýlovali ke značně pochybným praktikám řešení svých zdravotních potíží. Zejména nemajetní nemocní se v první řadě snažili pomoci si sami s využitím tradičních léčebných prostředků – bylin i všemožných směsí (posilujících, klidnicích či pročišťujících, ochlazujících či zahřívajících atd.), různými magickými úkony nebo dodržováním režimu, který považovali za správný. I k těmto pacientům se dostávaly sofistikovanější medikamenty, avšak ani

poměrům mezi nimi a jejich pacienty, ale ne všechny případy se vyvíjely takto dramaticky. Vztahy některých doktorů medicíny a jejich urozených svěřenců bychom mohli považovat za vzájemně velmi výhodné vazby patronů na jedné a klientů na druhé straně. Sociální bariéra sice nezmizela, ale schopní lékaři mohli u svých pacientů dosáhnout takové úcty a důvěry, že byli považováni za rodinné přátele, aristokraté s nimi trávili čas při zábavách, na cestách, podporovali je i jejich blízké a dopřávali jim sluch při řešení nejrůznějších životních situací, které se nemusely nutně dotýkat pouze zdraví. Lékaři vázaní klientskými vazbami ke svému mocnému pacientovi a ochránci naproti tomu mohli zároveň fungovat jako jeho informátoři a zprostředkovatelé nejrůznějších služeb.<sup>12</sup>

Z informací, které o Václavu Antonínu z Kounic-Rietbergu, muži jindy tak racionálním a rezervovaném, ve vztahu k jeho vlastnímu zdravému či nemocnému tělu dosud máme, můžeme získat dojem, že se jednalo o člověka až fanaticky posedlého čistotou a úpravou zevnějšku, který obsedantně dodržoval (pro nás často úsměvné) postupy a rituály sloužící k uchování zdraví a který za žádných okolností nevyšel z domu, aniž byl dokonale upraven. Podle dobových svědectví, která jeho počínání často podávala jako vydařenou anekdotu, se například údajně nesmírně obával studeného čerstvého vzduchu, neboť se domníval, že se jeho prostřednictvím snáze roznáší nemoc. Hrabě Maxmilián Josef z Lambergu k tomu dokládá, že se prý jednou deputaci moravských stavů, kteří se v květnu roku 1790 vydali do hlavního města monarchie vyjednávat o tzv. stavovských desideriiích,<sup>13</sup> naskytl nevšední zážitek. Kníže Kounic totiž očekával návštěvu v pokoji, v němž byla sestavena rozměrná skleněná krychle vybavená dvojitými dveřmi, které měly zabránit výměně vzduchu. Kníže seděl uvnitř, studoval úřední spisy i miniatury, které měl připravené na stolku uvnitř,

---

oni, ani urození nemocní ne vždy považovali za nutné konzultovat užívání léčiv s odborníkem, dle svého uvážení či zkušeností svých známých si léky dávali sami. Víra v lékařovy schopnosti rozhodně nebyla samozřejmostí a doktoři si museli svou autoritu pracně budovat. Nedůvěra pacientů však byla v některých případech opodstatněná: ne každý, kdo vykonával lékařskou praxi, medicínu skutečně studoval a praktiky některých „odborníků“ zdraví spíše zhoršovaly, nebo byly vysloveně nebezpečné a život ohrožující (například nadměrné purgování už tak oslabeného nemocného). K tomu detailně E. SHORTER, *Doctors and Their Patients*, s. 55–74 a s. 26–54 (kap. The Traditional Patient a The Traditional Doctor). K „vytváření“ moderního pacienta i lékaře více Tamtéž, s. 75–178. Dále viz Roy PORTER, *Experiences and actions: countering illness in the seventeenth and eighteenth centuries*, in: TÝŽ (ed.), *Disease, medicine and society*, s. 17–26.

- 12 Vztahy mezi lékaři a pacienty osvětluje kromě výše citované publikace E. SHORTER, *Doctors and Their Patients*, např. J. LACHMUND – G. STOLLBERG, *Patientenwelten*, s. 123–126 (pro mladší období srov. L. R. FURST, *Between Doctors and Patients*). K významu rodinných lékařů více studie *The role of medicine: what did it achieve?*, in: R. PORTER, *Disease, medicine and society*, s. 59–63, zde s. 62, k vztahu lékař–pacient i k možnostem léčby viz M. STOLLBERG, *Homo patiens*, zejména s. 91–106. Pro konkrétní případ Liselotty Falcké, která na svého oblíbeného lékaře nedala dopustit, viz E. FORSTER, *From the Patient's Point of View*, zde s. 313–315.
- 13 K tomu blíže Ivo CERMAN, *Šlechtická kultura v 18. století. Filozofové, mystici, politici*, Praha 2011, s. 547–561.

a občerstvoval se pohledem na obrazy, jež nechal rozmístit kolem krychle tak, aby na všechny dobře viděl. S okolím komunikoval pouze pomocí úzké trubičky. Přívod čerstvého vzduchu reguloval Kounic i během cestování kočárem: v závislosti na počasí prý bývala okna jeho vozu překryta několika vrstvami černé látky, aby mu nehrozilo prochladnutí, a vytápět nechával dokonce i stáje, neboť se v nich jako velký milovník koní často zdržoval. Sama Marie Terezie nechávala raději před kancléřovými návštěvami zavřít okna.<sup>14</sup>

Další dobové historiky hovoří o tom, že Kounic věnoval obzvláštní péči jak své stravě, tak i svému chrupu. Jídla, která pozřel, musela být připravena z pečlivě odvážených ingrediencí a stoloval-li mimo svůj dům, přísně dohlížel na přípravu pokrmů (občas si prý s sebou brával vlastního kuchaře i suroviny, aby měl jistotu, že budou naplněny všechny jeho požadavky). Zuby si za pomoci několika speciálních kartáčků a zrcadélek někdy čistíval ihned po hostině, aniž bral zřetel na své společníky. Dodržoval přesný denní režim a na lože se každý den odebral úderem jedenácté – bez ohledu na to, zda byli přítomni vysoce postavení hosté. Přestože si Kounic, dá se říci, liboval v péči o své zdraví, o opačné straně mince, tedy o nemocech a smrti, údajně hovořit odmítal a smutné zprávy se mu musely sdělovat jen nepřímo. Kounicovo zaujetí vlastním vzezřením bylo taktéž pověstné. Dbal na to, aby byl vždy elegantně a módně oblečen a často kontroloval v zrcadlech, zda je jeho zjev bezchybný. V pozdějším věku si aranžoval paruku tak, aby lokny zasahovaly do čela a skryly tak vrásky, a k úmrtnímu loži Marie Terezie se odebral až poté, co byly jeho kadeře dokonale symetricky naaranžovány.<sup>15</sup> Ačkoli se historik v Kounicově případě zprávám tohoto typu zcela nevyhne, pokusme se od tohoto ne zcela lichotivého obrázku odhlédnout a pojďme se problematiku zdraví a nemocí Václava Antonína z Kounic-Rietbergu i jeho okolí zaměřit seriózněji.

Hledáme-li pozorně, můžeme nalézt zprávy o zdravotních problémech Kounice a jeho blízkých, o křehké rovnováze mezi zdravím a nemocí i o možnostech léčby takřka ve všech typech pramenů. Zmínky se objevují nejen v *ego-dokumentech* – dopisech a dalších pramenech osobní povahy, které jsou pro pohled na nemoci a jejich léčbu očima pacientů zásadní, ale i v korespondenci úřední, v účetní dokumentaci i v hospodářských záznamech.<sup>16</sup>

14 Tamtéž, s. 543 a s. 690, pozn. 4.

15 F. A. J. SZABO, *Kaunitz and enlightened absolutism*, s. 20–22 a 29–31; G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg Des Hauses Kaunitz*, s. 184; Eva Kathrin DADE, *Madame de Pompadour: die Mätresse und die Diplomatie*, Köln – Weimar 2010, s. 157 a Dušan UHLÍŘ, „Kníže hrál ve Vídni hlavní roli...“. *Václav Antonín z Kounic*, in: Libor Jan – Zdeněk Drahoš – Demeter Malaták – Pavel Pumpr (edd.), *Osobnosti moravských dějin I*, Brno 2006, s. 277–291, zde s. 280–281.

16 Studovány byly prameny uložené v Moravském zemském archivu v Brně (dále jen MZA Brno) v Rodinném archivu Kouniců (RA Kounic) a ve fondu Ústřední správa a ústřední účtárna Kouniců a dále v archivech vídeňských: Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv (dále jen OeStA, AVA) ve Familienarchiv Harrach (FA Harrach) a v Haus-, Hof- und Staatsarchiv (OeStA, HHStA), z něhož byly využity fondy Staatskanzlei (StK) – Interiora a Wissenschaft und Kunst a fond

Využit lze i ediční počiny, cenná je například edice korespondence císařského ambasadora ve Francii, hraběte Florimonta Clauda Mercy-Argenteau, s císařem Josefem II. a knížetem z Kounic *Correspondance secrète du comte de Mercy Argenteau avec l'empereur Joseph II et le prince de Kaunitz*.<sup>17</sup> I přes širší prostudovaných pramenů a snahu o načrtnutí obrázku, který o Kounicovi a jeho okolí tyto dokumenty podávají, je ovšem třeba dodat, že si tento text neklade nárok na úplnost – vzhledem k množství dokumentů dochovaných k osobě a činnosti Václava Antonína z Kounic-Rietbergu by to bylo téměř nemožné.

Otázek, které si můžeme v souvislosti s představeným tématem položit, je celá řada. Pochopitelně nás bude zajímat (aniž bychom se ovšem snažili o odbornou lékařskou diagnózu), jaké neduhy hraběte a později knížete z Kounic sužovaly, jak je vnímal a vyrovnával se s nimi, jaké léčebné postupy a medikamenty volil a zda dodržoval nějaká preventivní opatření sloužící k udržení dobrého zdraví. Sledovat budeme i to, jakým způsobem probíhaly konzultace jeho stavu, komu, jakými prostředky a za jakým účelem informace o svém zdraví sděloval a jak na něj současníci kvůli jeho četným chorobám pohlíželi. Zaměříme se i na to, zda pravidelně zaměstnával lékaře a další odborníky, či zda je vyhledával jen nárazově, když si to situace vyžádala. Dále nás bude zajímat, jestli můžeme nějaká období v jeho životě považovat za zásadní s ohledem na četnost výskytu zpráv o jeho zdraví, s čím tyto zprávy souvisely a jaký vliv mohlo mít zhoršující se zdraví na jeho denní program, komunikaci a vztahy s okolím, a především pak na kariéru. Prověříme, zda se Kounic odkazuje na dobový lékařský diskurz: popisuje a hodnotí své potíže na základě tehdejších moderních lékařských objevů, a pokud ano, byly tyto poznatky nějak reflektovány v léčbě, či zůstaly jen v teoretické rovině (jako zajímavost) bez praktického využití? A jaké byly vlastně zdroje jeho informací z oblasti medicíny? Odpovědi na tytéž otázky se stručně pokusíme nastínit, pokud to prameny dovolí, i u Kounicových blízkých.

Z důvodu množství zajímavých dokladů, které se podařilo shromáždit, je studie rozdělena na dvě části. Nejdříve se zaměříme na to, jak Kounic a jeho blízcí nemoci, které jim vstupovaly do života, vnímali, jak je tyto choroby ovlivňovaly, jaké důsledky z nich vyvozovali a jaké byly jejich vztahy s lékaři, v druhé části přiblížíme léčbu, kterou podstupovali, a blíže se podíváme na předepisované i kupované medikamenty, recepty i zdroje informací o nových lékařských objevech. Toto rozdělení je samozřejmě poněkud umělé, neboť všechny zmíněné otázky spolu úzce souvisely, ale pro lepší přehlednost i kvůli velkému rozsahu textu je nutné.

---

Große Korrespondenz. Odkazy na konkrétní prameny budou uvedeny dále v textu v poznámkovém aparátu; pokud nebudou citována folia, znamená to, že daný fond či složka nebyly nafoliovány (týká se to některých dokumentů uložených ve vídeňských archivech).

17 Alfred Ritter VON ARNETH – M. Jules FLAMMERMONT (edd.), *Correspondance secrète du comte de Mercy Argenteau avec l'empereur Joseph II et le prince de Kaunitz*, Paris 1889–1891.

Pro dokreslení popisované události a oživení se ve studii vyskytují četné citace z cizojazyčných (francouzských a německých) pramenů, přičemž je v hlavním textu uveden volný český překlad a originální znění je umístěno do poznámky. Vědecká veřejnost je v otázce důsledného přepisu na jedné straně a modernizace dle pravidel současného jazyka na straně druhé stále poněkud rozpolcená: pro pohodlí čtenáře či kvůli snadnějšímu překladu bývá často volena určitá modernizace, jazykovědcům i všem ostatním, kdo preferují práci s originálem, ovšem lépe poslouží transliterace. Autorka studie si je těchto okolností vědoma a zvolila důsledný přepis, pouze s upravením velkých a malých písmen či s drobnými zásahy v případech, kdy by hrozilo špatné porozumění.<sup>18</sup>

První doklady o závažnějších zdravotních potížích Václava Antonína z Kounic-Rietbergu můžeme najít v pramenech z období jeho studií na univerzitě v Lipsku. Grete Klingenstein dokládá, že již tehdy, na počátku 30. let 18. století, trápily mladého hraběte různé nevolnosti, kašel, katar, nemoci dýchacích cest a horečky, které jej někdy i na několik dní až týdnů upoutávaly na lůžko. Také prý trpěl otoky rukou, a dokonce i občasnou paralýzou levé paže. Kvůli těmto chorobám zameškovával studium a léčba, kterou se v té době proti otcově vůli rozhodl podstoupit, mu také nijak nepomáhala: kúra spočívající v pití kyselky, pouštění žilou a přísná dieta ho jenom oslabovaly. Tlak na skvělé výsledky, nutnost bezchybné reprezentace rodu a intenzivní studium, které si žádalo všechny jeho síly a v němž nepolevoval, ani když se necítil nejlépe, k mladíkově dobrému zdraví také nepřispívalo.<sup>19</sup> Otec Maxmilián Oldřich se o syna samozřejmě nesmírně obával, zároveň ale k některým jeho chorobám zaujímal rezervovaný postoj. Domníval se, že ne všechny jeho problémy mají reálnou příčinu, spíše měl za to, že se v jeho případě jedná o *malade imaginaire* – nemocného, jehož choroby jsou povětšinou dílem fantazie. Potíže u něj totiž často propukly nebo se zhoršily tehdy, když nemohl nebo nechtěl plnit své povinnosti. Neznamená to nutně, že Václava Antonína můžeme považovat za hypochondra – moderní výzkumy naznačují, že se v jeho případě mohlo jednat o epidemickou neuromyasthemii, chorobu spojovanou s chronickou únavou. Je ovšem zřejmé, že část jeho problémů, ať už domnělých či skutečných, měla původ spíše v jeho psýché. Ani v pozdějších letech Kounic

18 Za pečlivou revizi francouzských citací i překladů a také za postřehy k textu mnohokrát děkuji své milé kolegyni a vedoucí představeného projektu dr. Janě Frankové.

19 Kupříkladu z listu sepsaného na zámku Schönborn dne 27. 12. 1730, který byl adresován hraběti Maxmiliánu Oldřichovi, plyne, že již v této době bylo pro jeho nadějného syna rezervováno místo a připravený dekret říšské dvorské rady, a to jak pro význam rodu, z něhož pocházel, tak i pro jeho dobré vlastnosti. Maxmilián Oldřich a jeho rod poskytovali císařskému domu platné služby, takže se Václav Antonín nemusel o svou budoucnost obávat. MZA Brno, RA Kounic, inv. č. 2258, sign. III-48-3, kart. 261, fol. 1.

s matčinou podporou a podle jejího vzoru nepolevoval v dodržování přísného režimu a pozorně sledoval každý aspekt péče o svou tělesnou schránku.<sup>20</sup>

Informace ohledně zdravotních potíží a jejich nápravy logicky nacházíme především v osobní korespondenci, kterou Kounic zprávami tohoto typu zpravidla zahajoval. Ve čtyřicátých letech 18. století zastával Václav Antonín různé diplomatické posty: byl vyslán do Turína, Rakouského Nizozemí a po pauze strávené povětšinou ve Vídni se účastnil mírových jednání v Cáchách.<sup>21</sup> Během těchto pobytů neopomněl zásobovat svou ženu Marii Ernestinu detailními popisy svých zdravotních potíží a na oplátku se zajímal o zdraví své drahé polovičky i děti a poskytoval jim starostlivé rady. Kupříkladu turínský vzduch mu nevyhovoval a měl za to, že jeho stav dozná zlepšení až tehdy, když se dostane na venkov:

*„Mé srdce, má drahá královno, [...] kvůli sobě, z politických důvodů i kvůli svému zdraví potřebuji změnit prostředí a odjet na venkov, i přes nepříjemnosti a únavu, a prosím Boha, aby mě zachoval a aby mi brzy dopřál tu milost Vás znovu spatřit, jiné přání nemám.“<sup>22</sup>*

Ani ve Vídni, kde obvykle pobýval mezi jednotlivými misemi a při čekání na další diplomatický úkol se zabíral kupříkladu opravami svého paláce, se mu dle jeho slov nevedlo nejlépe. Vleklé potíže různorodého charakteru ho trápily v průběhu celého roku 1746 a v závěru tohoto roku již trávil podstatnou část času na lůžku. *„Chtěl bych Vám toho tolik říci o svém mizerném zdraví, které začíná být čím dál tím horší, už šest dní mám*

20 G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg Des Hauses Kaunitz*, s. 182–185. Dále viz F. A. J. SZABO, *Kaunitz and enlightened absolutism*, s. 20–22. Ani na hypochondrii doby raného novověku nemůžeme nahlížet dnešním pohledem jako na pouhou simulaci neexistujících zdravotních problémů – k tomuto názoru špli lékaři pozvolna. Hypochondrie měla velmi blízko k melancholii i hysterii (druhá zmíněná byla přisuzována ženám, zatímco hypochondrie byla spíše mužskou doménou). Byla spojována s různými psychosomatickými projevy, jako byly bolesti břicha a hlavy, zažívací potíže, křeče, únava, depresivní stavy apod., které byly způsobeny nadbytkem jedné ze čtyř tělesných šťáv – černé žluči (k tomu detailněji v druhé části studie). Od 17. a především v 18. století začaly být brány velmi vážně různé „módní“ nervové choroby, které se zároveň staly oblíbeným vysvětlením všemožných nespecifických zdravotních potíží. K podráždění či naopak zklidnění nervů mohly přispět kromě léčiv i (ne)vhodná strava, režim a duševní pohoda pacienta. K hypochondrii v 18. století více Carmen GÖTZ, *Krankheit als Effekt kultureller Konstruktionen während der Aufklärung. Das Beispiel der Hypochondrie*, in: M. Dinges – V. Barras (Hgg.), *Krankheit in Briefen*, s. 111–120 či M. STOLBERG, *Homo patiens*, s. 222–233. Ranější odborný popis „simulace“ (Johannes Baptista SILVATICUS, *Institutio medica de iis, qui morbum simulant, deprehendendis*, Milano 1595) zmiňuje R. JÜTTE, *Krankheit und Gesundheit in der Frühen Neuzeit*, s. 160.

21 K počátkům Kounicovy diplomatické dráhy více G. KLINGENSTEIN, *Der Aufstieg Des Hauses Kaunitz*, s. 270–283 a také Elisabeth GARMS-CORNIDES, *Kaunitz und die habsburgische Italienpolitik während des Österreichischen Erbfolgekrieges*, in: G. Klingenstein – F. J. Szabo (Hgg.), *Staatskanzler Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg*, s. 29–46.

22 *„Mon cher coeur, ma chère reine [...], pour moi, politiquement et pour ma santé qui a bien besoin de changer d'aire je serai bien aise d'aller en campagne malgré le désagrement et les fatigues, je prie Dieu qu'il me conserve et qu'il me fasse bientôt la grace de vous revoir, je ne fait [sic] pas d'autres vœux.“* Dopis manželce z 6. 7. 1743, MZA Brno, RA Kounic, inv. č. 4269, kart. 444, fol. 3–4.

přetrvávající bolesti hlavy, jimiž jsem byl extrémně postižen [...], což mě velmi zlobí.“<sup>23</sup> Jindy si stěžoval na velkou rýmu, znovu bolesti hlavy, katar a horečku, která ho upoutávala na lože, a on tak nemohl plnit své povinnosti, ani navštívit svou rodinu a příbuzné, což ho trápilo. Měl podezření i na kurděje, a aby nebylo starostí málo, dokonce prodělal úraz (snad po pádu z koně), který sice nebyl nikterak vážný, ale jeho podlomenému zdraví neprospěl a zkomplikoval mu každodenní fungování. Po nějakou dobu nesměl opustit svůj pokoj, nemohl psát a musel své dopisy diktovat. Svůj stav bral ovšem stoicky a soudil, že nemoci těla jen posilují jeho ducha.<sup>24</sup> Léčba zabrala až na počátku nového roku, kdy s úlevou informoval ženu, že již konečně může vycházet, a dokonce i jezdit na koni. Další potíže očekával s nástupem jara, neboť se domníval, že změna ročního období bude pro jeho křehkou tělesnou schránku představovat značnou zátěž, a společenské akce zařazoval do programu jen obezřetně.<sup>25</sup>

Také matka Marie Ernestina, která sama sebe i svou rodinu úzkostlivě opečovávala, svého syna vždy ráda vyslechla, žádala po něm zprávy o jeho chorobách i ujištění, že se jeho stav lepší, a on ji pravidelně informoval.<sup>26</sup> Kromě fyzické schránky jí také dělala nemenní starosti i jeho duše a obávala se o jeho „*Christenthum*“, tedy křesťanství, neboť měla dojem, že synův postoj k otázkám víry, spasení a dodržování všech povinností

---

23 „[...] je voudrais vous en pouvoir dire autant de ma miserable santé, qui continue à être bien mauvaise, il y a 6 jours, que j'ai des maux de tête continuels, et j'en suis extrêmement accablé, [...], ce qui me fache beaucoup.“ Koncept dopisu ženě z 25. 12. 1746, tamtéž, fol. 9.

24 Koncepty dopisů ženě z 30. 11. 1746, 17. 12. neurčeného roku (zřejmě se jedná opět o rok 1746), 21. a 28. 12. 1746, tamtéž, fol. 16, 11, 10 a 13. Srov. se situací z března toho roku, kdy taktéž nemohl psát, a ženě se proto omlouval: „ovšem moje zdraví se čím dál více horší a obávám se, že už se ohledně toho nebude dát nic dělat, je to jeden z důvodů, proč se Vám musím omlouvat, že už Vám nepiši tak často [...]“ („[...] mais ma santé s'affaiblit de plus en plus et je crains qu'elle ne vaudra bientôt plus rien du tout, c'est une des raisons qui doit me faire trouver excuse auprès de Vous, de ce que je ne Vous écris pas aussi souvent [...]“), dopis z 30. 3. 1746, OeStA, HHStA Wien, Große Korrespondenz, kart. 405, konv. C, fol. 22–23.

25 „Mé zdraví se lepší a já začínám opět jezdit na koni, což mi nepřestává činit dobře, a kromě toho mi to také přináší mnoho potěšení, jak víte.“ („*Ma santé comence à être un peu meilleure, je commence à reprendre l'usage du cheval, qui ne laisse pas de me faire du bien, outre qu'il me fait beaucoup de plaisir, comme vous savés.*“) Koncepty listů ze 4. a 7. 1. a 4. a 18. 2. 1747, MZA Brno, RA Kounic, inv. č. 4269, kart. 444, fol. 22, 20, 26 a 29, citace z listu ze 7. 1. 1747, fol. 20. Jízdu na koni, která byla jeho oblíbenou kratochvílí, si Kounic dopřával i v zimě, pokud mu to dovolilo zdraví. Viz např. nedatovaný koncept listu z roku 1769 adresovaný hraběti Janu Karlovi z Dietrichsteina, MZA Brno, RA Kounic, inv. č. 4165, kart. 440, fol. 9.

26 „Mé zdraví je nyní špatné, [...]“ („*Ma santé est mauvaise actuellement, [...]*“), či: „Mé zdraví je špatné už patnáct dní, musím vždy zůstat v pokoji, velmi často na lůžku, abych tak dosáhl trošku lepšího stavu [...]“ („*Ma santé est mauvaise depuis prés, de quinze jours, et je suis obligé de garder toujours la chambre, et tres souvant le lit, payant avec usure l'agrément, d'avoir joui d'une santé un peu tollerable [...]*“). Dopisy matce z 25. 2. 1741 a z 24. 12. roku 1746, MZA Brno, RA Kounic, inv. č. 4268, kart. 444, fol. 17 a 24.

dobrého křesťana je poněkud vlažný.<sup>27</sup> Ze svých diplomatických cest zásoboval Václav Antonín matku detailními popisy svých neduhů, které mu bránily v práci i v komunikaci s okolím. Několikrát si stěžoval na vracející se horečku, katar a nespecifikované nevolnosti, z nichž vinil zejména svou náročnou službu, a těšil se, až bude moci konečně podstoupit kúru, která by mu ulevila. Tak jako dříve v Turíně, ani v Antverpách, přes které se vracel na cestě z Bruselu do Vídně, mu velmi nevyhovoval zdejší vzduch, který prý jeho zdraví jen zhoršoval:

*„Její Milosti nechci zatajit, že si stěžuji na své obvyklé nevolnosti. Zdejší mořský vzduch mi vůbec nespědí a mému stavu nijak neprospívá [...] A abych dbal na zachování svého života a zdraví, které si zde stále jen ničím, je třeba, abych toto léto nezmeškal tu správnou kúru.“<sup>28</sup>*

Na rozdíl od emotivních popisů nemocí adresovaných ženě a matce nalézáme v listech, které si Václav Antonín vyměňoval s otcem kupříkladu během pobytu v Bruselu, kde působil nejdříve jako ministr a později jako zplnomocněný ministr generálního guvernéra Rakouského Nizozemí,<sup>29</sup> poněkud jinou rétoriku. Ani otec nebyl ochuzen o výčet jeho potíží, zdá se ovšem, že nyní mladého diplomata motivoval jiný záměr; také nezapomínejme na to, že se Maxmilián Oldřich vždy stavěl k jeho stížnostem o něco zdrženlivěji.

*„A nacházím se zde v takových nešťastných a špatných poměrech, [nečitelné škrty] starosti, úsilí a marná práce, [...] a mé zdraví se tím stále více ničí“, a dále: „můj zdravotní stav, v němž se nyní nacházím, všichni lékaři, s nimiž jsem ho zde konzultoval, jednohlasně posoudili tak, že musí být důsledkem zdejšího náročného úřadu, pročež jsem snažně prosil o své odvolání, ale o tom nechce nikdo ani slyšet, protože mé služby jsou zde nenahraditelné.“<sup>30</sup>*

Jak ještě dále uvidíme, nebyl Kounic na diplomatických misích, na něž byl vyslán v druhé polovině 40. let, nikterak šťastný. Trápila ho otázka financí, odloučení od rodiny

27 Marie Ernestina synovi 24. 9. 1752, tamtéž, fol. 38–39. Kounicův pragmatický postoj k víře objasňuje F. A. J. SZABO, *Kaunitz and enlightened absolutism*, s. 32.

28 *„Euer Gnaden habe hiermit gehorsambst nicht verhalten wollen, daß mich abermahlen an meiner gewöhnlicher Unpäßlichkeit beklägenig befinde. Die hiesige Seelufft will mir gar nicht anschlagen, und ist meineren Zustand gantz entgegen; [...] und auf die Erhaltung meines Lebens und der Gesundheit bedacht zu seyn, welche ich vor beständig zu Grund richten würde, man diesen Sommer hierdurch eine rechte Cur zu gebrauchen, verabsaumen sollte.“* Listy matce z 26. 3., 27. 4. a 14. 5. 1746, OeStA, HHStA Wien, Große Korrespondenz, kart. 405, konv. C, fol. 17, 18–19, 20–21, citace z dopisu z 14. 5. 1746.

29 Michèle GALAND, *Kaunitz et les Pays-Bas autrichiens: la centralisation administrative*, in: G. Klingenstein – F. J. Szabo (Hgg.), *Staatskanzler Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg*, s. 218–232; Bruno BERNARD, *Kaunitz et le personnel gouvernemental bruxellois*, in: tamtéž, s. 233–244.

30 *„Und insbesondere befinde ich mich hier in solchen mißlichen und üblen Umständen, [nečitelné škrty] Sorge, Mühe, und Arbeit [...] und dabey meine Gesundheit immer mehrers zugrund richte.“* a dále: *„meine Gesundheit, wie ich nun allzu sehr empfinde, und alle Medici, die ich hier consultiret, einstimmig dafür halten, unter dem hiesigen beschwerlichen Gouvernement erliegen müste, mithin ich um meine Abrufung inständigst gebetten haben wolle. Ob man nun zwar bis hiehin nichts davon hören wollen, und die Nutzbarkeit meiner Diensten vergeschützet.“* List otci z 29. 12. 1745, OeStA, HHStA Wien, Große Korrespondenz, kart. 405, konv. C, fol. 5.

i od císařského dvora, během výkonu úřadu se musel vyrovnat s řadou těžkostí a jeho snahy mu často připadaly zbytečné, což se odráželo i v jeho domnělých či skutečných zdravotních potížích.

Brusel mohl hrabě Kounic opustit až v únoru 1746, chvíli se zdržel v Antverpách a Cáchách, poté zamířil na návštěvu na rodové panství Rietberg a následně přes Berlín zpět do Vídně. Již z Antverp hlásil otci dobrou zprávu. Jakmile odjel z Bruselu, jeho stav se zlepšil, a i když mu starosti a povinnosti neubýly, živil se nadějí, že mu bude umožněno jednou provždy Nizozemí opustit a on se tak bude moci konečně věnovat svým záležitostem, budování kariéry u dvora (již tehdy pomýšlel na post kancléře) a také nápravě pošramocného zdraví. Na povolení k návratu ovšem čekal více jak dva měsíce. To ho rozladilo a také se to odráželo na jeho kondici – starosti a nepohoda se na ní začaly znovu výrazně projevovat, pronásledovaly ho ještě během zpáteční cesty a on si stýskal, že své zdraví zcela obětoval práci v nizozemském ministerstvu.<sup>31</sup>

Souvislost mezi Kounicovým zdravotním stavem a výkonem jeho úřadů nabývá ještě jasnějších obrysů v korespondenci vedené v rovině napůl osobní a napůl úřední s jeho předchůdcem na postu státního kancléře, hrabětem Antonínem Corfizem z Ulfeldu.<sup>32</sup> Václav Antonín se nijak nerozpakoval zahrnovat Ulfelda sugestivními popisy svých potíží, za nimiž vždy následovaly naléhavé prosby o propuštění.<sup>33</sup> Dlužno dodat, že Kounic nebyl prvním ani posledním diplomatem, který argumentoval podlomeným zdravím v naději, že tak dosáhne uvolnění z úřadu či přerazení na místo, které by mu vyhovovalo více. Známý je příklad neapolského vicekrále, hraběte Aloise Tomáše Raimunda z Harrachu, který byl donucen v Neapoli strávit mnohem více času, než by se mu bývalo zamlouvalo, a své

31 „než budu moci dodat, že bylo mé zdraví opravdu znovu obnoveno [...]; žiji nadějí, že mě Jeho ctěná císařská Výsost odtud brzy brzy osvobodí, a já tak budu mít konečně čas věnovat se mému slábnoucímu zdraví.“ („deme ich vor dermahlen hinzufüge, daß meine Gesundheit wieder zimlich hergestellt [...]; jedoch lebe [ich in] der gänzlichen Hofnung, daß die Kay[serliche] G[nädige] allerhöchste Gnade mich bald hiervor befrejen, und ich demnächst Zeit übrig haben werde, meiner schwächeren Gesundheit recht zu pflegen.“) Dopisy otci z 19. 3., 20. 4. a 20. 7. 1746, tamtéž, fol. 6–7, 8 a 11, citace z dopisu z 19. 3. 1746.

32 Rod Ulfeldů pochází původně z Dánska. Hrabě Antonín Corfiz (1699–1760) působil nejdříve jako diplomat v císařských službách – v roce 1728 byl vyslancem u savojského dvora, roku 1733 se vypravil k říšskému sněmu v Řezně a následujícího roku byl vyslán jako císařský zplnomocněný ministr pro generální stavy do Haagu. Následně se v roce 1740 vydal jako císařský velvyslanec do Konstantinopole a u Porty zůstal necelý rok. Poté, co dorazil zpět do Vídně, byl jmenován na přímmluvu předešlého kancléře Jana Kryštofa Bartensteina státním kancléřem a úřad vykonával pod značným Bartensteinovým vlivem. V této funkci vydržel až do roku 1753, kdy se jí po návratu z Francie ujal Václav Antonín z Kounic a Ulfeld byl dosazen do funkce nejvyššího hofmistra, čímž byl od zahraniční politiky poněkud odstaven. Hanns SCHLITZER, *Ulfeldt, Graf Anton Corfiz*, in: Allgemeine Deutsche Biographie (ADB), Band 39, Leipzig 1895, s. 184.

33 R. PAVLÍČKOVÁ, *Nemocné tělo*, s. 142 a M. STOLBERG, *Homo patiens*, s. 42–49 taktéž dokládají vyšší citlivost urozenců vůči fyzickému utrpení a bolesti.

žádosti o povolení k návratu do Vídně zdůvodňoval tím, že jeho křehkému zdraví nijak nesvědčí neapolský vzduch.<sup>34</sup>

Během podzimu a zimy roku 1745 a na počátku dalšího roku tak nalezneme žádosti podobného charakteru téměř v každém Kounicově dopise adresovaném Ulfedovi a není nikterak přehnané tvrdit, že hrabě svůj nátlak stupňoval. Aniž bychom chtěli zahlcovat text přehnaným množstvím citací, bude v tomto případě vhodné uvést zde několik vybraných, neboť nejlépe vykreslí Kounicovy argumenty.

V dopise z října hrabě uvádí: „*Čím více nepřítel postupuje a čím více se horší i jiné poměry, tím více se také zhoršilo mé zdraví a vidím na vlastní oči, že tomu určitě zcela podlehnu*“ a dále: „*Nechci Vaši Excelenci zatajovat, že, jak dokládá má naléhavá a uctivá prosba, mi bude mé odvolání tím milejší, čím dříve nastane*“.<sup>35</sup> V listopadu je tón dopisu ještě naléhavější, Kounic zcela otevřeně žádá o zproštění služby, a dokonce Ulfedovi podsouvá možné řešení situace:

*„žádám o své odvolání pouze protože je moje zdraví tak zničeno, že již nemohu dále nést váhu svého úřadu na ministerstvu, [...] je také mou ctí a povinností požádat ještě jednou naléhavě Vaši Výsost, aby ve vši pokoře přednesla mé důvody Jeho Veličenstvu [...] Vnímám velmi dobře, co si o mně může myslet veřejnost, pokud budu odvolán zpět, aniž bych našel jiné vhodné umístění, ale jsem díky Bohu natolik filozofem, že se nebojím riskovat a dát všanc svou reputaci, pokud by bylo Jeho Veličenstvo tak laskavo a vydalo reskript, že jsem byl nucen požadovat své odvolání, a v něm by mi slíbilo udělit dle své dobré vůle řád Zlatého rouna či jinou známku své náklonnosti.“<sup>36</sup>*

34 Andreas PEČAR, *Die Ökonomie der Ehre. Der höfische Adel am Kaiserhof Karls VI. (1711–1740)*, Darmstadt 2003, s. 50–53 nebo Pia Christina WALLNIG, *Die österreichischen Vizeköniginnen von Neapel (1707–1734). Adelige Amtsträgerinnen im habsburgischen Süditalien*, disertační práce Universitát Wien, Wien 2017, zde s. 146–147.

35 „*Zu mehr sich aber solche nicht nur die feindliche Progressen, sondern auch auf verschiedenley andere Orth verschlimmert, um so mehrers hat auch mein Gesundheith bishero abgenommen, und sehe ich vor Augen, daß ich gantz gewiß erliegen*“ a dále: „*Wie dann auch solches Eure Excell[en]z nicht zu verhalten meiner Ehrenbietungs – vollen Schuldigkeith zu seyn erachte, und zugleich die so angelegentliche als respectuose Bitte anfüge, meine Abrufung, welche mir je ehender je lieber seyn würde, bey deßfall vorfallender Frage nach Möglichkeith zu beförderen.*“ List Ulfedovi z 22. 10. 1745, OeStA, HHStA Wien, Große Korrespondenz 253–5, konv. G, fol. 9–10.

36 „*et que je ne demande mon rappel uniquement, que parceque ma santé est tellement détruite qu'il ne m'est pas possible de pouvoir soutenir plus longtems le poids de mon ministère, [...] et ainsi il est de mon honneur et de ma conscience de supplier encore une fois très instamment V[ôtre] E[xcellence] d'exposer mes raisons à S[a] M[ajesté] en toute humilité [...] Je sens fort bien tout ce que le public pourra penser de moi, s'il me voit rappeler sans que je retrouve une niche convenable ailleurs, mais, graces à Dieu, je suis asses philosophe, pour ne pas craindre les risques aux quels j'expose par là ma reputation et en tout cas si Sa M[ajesté] avoit la benignité de vouloir la mètre à couvert, en déclarant dans un rescript ostensible que j'ai été obligé de demander mon rappel, et en y ajoutant selon son bon plaisir, ou la toison ou quelque autre marque publique de sa haute bienveillance, il y seroit pourvü.*“ Post scriptum dopisu z 13. 11. 1745, tamtéž, fol. 12–13.

Ani tomu ale Ulfeld nechtěl přikládat váhu. Na počátku prosince proto už Václav Antonín operuje s konzultacemi u zahraničních lékařů jako s podpurným argumentem svého propuštění, neboť i tito odborníci jsou prý jednoznačně pro jeho odvolání ze zdravotních důvodů, zároveň ale naznačuje, že dovolí-li mu to jeho stav v budoucnu, bude zase rád sloužit Jeho Veličenstvu.

*„Vaše Excellence je zřejmě stále na omylu ohledně toho, co mě nutí žádat o své uvolnění, nejde vůbec o to, zda sloužím s potěšením či s nelibostí, ale jedná se čistě jenom o mé zdraví, které mi v současnosti nedovoluje dále sloužit, což dokládají všechny konzultace, které jsem podstoupil zde a také v Paříži a v Anglii. Pokud se můj stav zlepší, nestane se tak než díky odpočinku a tím, že se budu moci vzdálit ze služby. Zažívám tuto zkušenost každý den a nemohu, než znovu požádat o své nahrazení – čím dříve, tím lépe. Pokud se díky tomu moje zdraví upevní, bude mi vždy potěšením vrátit se do služeb Jeho Veličenstva, ovšem v současné době v ní nemohu pokračovat a věřím, že musím Vaši Excelenci včas varovat, že když se brzy nezlepším, budu muset svých úkolů zcela zanechat.“<sup>37</sup>*

Podobné argumenty Kounic znovu použil na počátku nového roku a těšil se, až bude moci konečně začít s léčbou, která byla dle jeho slov zcela nezbytná. Nemohl se dočkat příjezdu guvernéra, prince Karla Alexandra Lotrinského, který napříště převzal správu Rakouského Nizozemí, a také svého nástupce v úřadu, jímž měl být jmenován polní maršál hrabě Karel Josef Batthyány.<sup>38</sup>

Již víme, že Václav Antonín z Bruselu odjel v únoru roku 1746, avšak domů se ještě nějakou dobu nepodíval. Navíc se zřejmě obával, že bude v blízké budoucnosti donucen vrátit se do Nizozemí. Nechtěl proto nic ponechat náhodě a Ulfelda zásoboval zprávami o svém špatném zdraví ještě během zpáteční cesty.<sup>39</sup> Do žádostí o přimluvu o své trvalé propuštění z této služby zapojil i svého otce Maxmiliána Oldřicha, který dosvědčil, že

*„dvůr a ministerstvo nechtějí věřit, že neštěstí mého syna je tak velké, mně jsou bohužel následky dobře známy. Syn byl od 9. do 15. upoután na lůžko kvůli časté ztrátě krve, toto neštěstí je rok od roku horší a trvá bohužel už pět let. Tamní vzduch musí být pro něj velmi škodlivý. Nejdražší Virmontová! Pomozte mi prosím, aby byl jmenován jeho nástupce a mému synovi bylo dovoleno odjet pryč.“<sup>40</sup>*

37 „V[ôtre] E[xcellence] me paroît encore toujours dans l'erreur sur ce qui m'engage à solliciter mon rappel avec empressement, il n'est point du tout question de servir avec agrément ou désagement, et il ne s'agit que de ma santé qui ne me permet pas de continuer à servir quant à présent, selon toutes les consultations que j'ai fait tenir tant icy qu'à Paris et en Angleterre, si je puis me rétablir ce n'est que par le repos et procul negotiis, je fait tous les jours l'expérience de cette verité, et ainsi je ne puis que la prier encore une fois de vouloir bien concourir à me faire obtenir mon remplacement le plutot que possible, si dans la suite ma santé se fortifie je me ferai toujours un plaisir de me reemployer dans le service de Sa Maj[es]té, mais quant à présent il ne m'est pas possible de pouvoir continuer, et je crois devoir prevenir V[ôtre] E[xcellence] que si je ne suis pas relevé bientôt, il m'arrivera de devoir abandonner absolument les affaires.“ Post scriptum dopisu z 2. 12. 1745, tamtéž, fol. 14.

38 Post scriptum listu z 12. 1. 1746 a dopis z 8. 7. téhož roku, tamtéž, fol. 15 a 21–22.

39 Dopis z 25. 5. 1746, tamtéž, fol. 17–18.

40 „der Hof und das Ministerium will nicht glauben, daß meines Sohns Übel so groß ist, leyder aber ist mir die Consequence nur gar zu wohl bewust; er ist abermahlen von 9tn biß 15tn bettlägerig gewesen,

Potíže, které Kounic připisoval svému vyčerpávajícímu úřadu v nizozemském ministerstvu, se během jeho pobytu doma zlepšily, i když zcela nevymizely. Jeho stav se opět začal výrazně horšit při diskuzích o jeho novém diplomatickém úkolu, a zejména během cesty do cílové destinace. Jeho novým působištěm se po většinu roku 1748 staly Cáchy, kde se účastnil mírových jednání v závěru války o rakouské dědictví. Kounicovi se na misi jako obvykle příliš nechtělo. Jeho výprava se připravovala již od konce předchozího roku a hrabě se Ulfeldovým prostřednictvím usilovně snažil zvrátit rozhodnutí panovnice. Nijak se mu nezamlouvaly vysoké výdaje, které se od něj očekávaly, a samozřejmě se obával, jaký vliv bude mít tento úkol na jeho fyzickou schránku. Panovníci předložil jako zásadní argument fakt, že jako zástupce koruny musí zachovávat jisté dekorum, což je ovšem vzhledem k výdajům přesahujícím jeho možnosti i kvůli jeho nevalnému zdravotnímu stavu jen stěží možné, avšak jedním dechem dodával, že pro císařský majestát rád obětuje vše, co bude nutné. S blížícím se odjezdem se Kounicovi přitížilo a sužovaly ho úporné bolesti hlavy. Velmi ho trápila finanční stránka mise, a dokonce se obával bankrotu. Prosil proto Ulfelda o přímělu o proplacení nákladů na cestu a o to, aby mu byl zajištěn měsíční plat ve výši 3000 zlatých. Roznemohl se už na cestě, kdy ho v Linci zastihla horečka, takže mu lékař, s nímž své problémy konzultoval, zakázal pokračovat, aby byl schopen zvládnout všechny úkoly (hodlal například navštívit kolínského kurfiřta). „*Dnes ráno jsem plánoval pokračovat v cestě, ale protože mám ještě trochu horečku, lékař byl proti tomu [...]*“.<sup>41</sup> Na vytoužené propuštění čekal Kounic ještě v samém závěru roku a stejně jako jeho předchozí diplomatické mise provázely i tuto opakované zdravotní komplikace.<sup>42</sup>

V dalších letech spatřujeme u Václava Antonína určité ustálení jeho zdravotního stavu a zdá se, že své zdraví již nevnímal tak dramaticky. Například na počátku roku 1751, tedy během mise v Paříži, ho horečky a různé nespecifikované bolesti zdržely na celé dva měsíce od práce a bolesti hlavy či únava ho trápily i nadále.<sup>43</sup> Přesto byl ale ve francouzské

---

*wegen häufigen Verlust des Geblüts, dieses Übel wird alle Jahr größer und dauert leyder schon 5 Jahr der Lufft muß ihme allorten besonders schädlich seyn. Liebste Virmont! Helffe mir bitten, daß man den Successor beneme und meinen Sohn weg zu gehen erlaube“.* List od Maxmiliána Oldřicha z 29. 5. 1746 blíže neurčené Madame Virmont (manželkou hraběte Ulfelda byla Marie Anna, rozená hraběnka von Virmont, která už ale byla v této době mrtvá; snad se jedná o nějakou její příbuznou, která měla přístup k vlivným osobnostem dvora), tamtéž, fol. 19.

41 „*Je comptois ce matin continuer mon voyage, mais comme j'ai encore un peu de fievre le medecin s'y est oppose [...]*“ Psaní z 25. 11. a 20. 12. 1747 a 22. 1. 1748, tamtéž, fol. 24–25, 26–27 a 28–29, citace z dopisu z 22. 1. 1748.

42 Post scriptum dopisu z 21. 12. 1748, tamtéž, fol. 40.

43 K tomu viz: Hanns SCHLITZER (ed.), *Correspondance secrète entre le Comte A. W. Kaunitz-Rietberg, Ambassadeur impèrial à Paris, et le Baron Ignaz de Koch, Secrétaire de l'Impératrice Marie-Thérèse, 1750–1752*, Paris 1899, s. 61–62, 75, 80–81, 90 aj. Dále také Lothar SCHILLING, *Kaunitz und das Renversement des alliances. Studien zur außenpolitischen Konzeption Wenzel Antons von Kaunitz*, Berlin 1994, s. 175. K jeho pařížské misi podrobně tamtéž, s. 122–202, také viz Milena LENDEROVÁ,

metropoli spokojenější než dříve v Nizozemí a své povinnosti plnil s velkým zápalem. Také později se jeho celková (ne)pohoda výrazně odrážela na jeho fyzickém zdraví. I když nijak nepolevoval v péči o ně a, jak uvidíme v druhé části studie, se zájmem sledoval nové objevy a recepty vážící se k tomuto tématu, můžeme pozorovat, že v obdobích, kdy se mu dařilo, býval jeho stav zpravidla poměrně dobrý. Pokud přeci jen onemocněl, neměl většinou tendenci své choroby vnímat tak fatálně. Když tedy v polovině 70. let přebudovával ve Vídni svůj palác, hýřil nadšením, práce, do nichž významnou měrou zasahoval (dokonce se nazval „svým vlastním architektem, zahradníkem a vůbec tvůrcem všeho“), ho těšily a se zadostiučiněním zkonstatoval, že i lidé dobrého vkusu jeho dílo oceňují.<sup>44</sup> V dopise svému příteli, libretistovi, literátovi a vzdělanci Ranierovi de Calzabigi,<sup>45</sup> s radostí sděloval pokroky a svůj zdravotní stav označil za velmi dobrý.<sup>46</sup>

---

Wenzel Anton Kaunitz, *ambassadeur d'Autriche en France*, in: G. Klingenstein – F. J. Szabo (Hgg.), *Staatskanzler Wenzel Anton von Kaunitz-Rietberg*, s. 47–56.

44 K této stránce Kounicova života podnětně J. KROUPA, *Wenzel Anton, Prince Kaunitz-Rietberg*, zde s. 10.

45 Za Raniera de Calzabigi (1714–1795) mluví v dnešní době spíše jeho díla, ovšem o něm samotném lze nalézt jen nemnoho informací. Tento básník, libretista, hudební teoretik, spisovatel a vzdělanec pocházel z italského Livorna. Během svých cest se dostal v 50. letech 18. století do Paříže, kde vydával díla slavného libretisty opery seria, Pietra Metastasia, a setkal se zde s významnými osobnostmi doby, například s Casanovou. O desetiletí později se usadil ve Vídni. Tento pobyt byl pro jeho další práci a také pro reformu opery zásadní. Calzabigi se v centru monarchie seznámil s hudebním skladatelem Christophem Willibaldem Gluckem, ředitelem vídeňského divadla hrabětem Giacomem Durazzem, tanečníkem a choreografem Gasparem Angiolinim, slavným operním zpěvákem Gaetanem Guadagnim a s mnoha dalšími divadelními a hudebními umělci a tvůrci. V říjnu 1762 měla premiéru Gluckova opera *Orfeo ed Euridice*, k níž Calzabigi sepsal libreto a která bývá považována za první „reformovanou“ operu: složitý a překombinovaný děj, hudba i celkové pojetí byly výrazně zjednodušeny. Calzabigi se poté podílel na dalších operách i baletech nového typu (jmenujme např. *Alceste*, *Paride ed Elena*, *Don Juan*, *La finta giardiniera* atd.). V roce 1775 však ztratil přízeň Marie Terezie a od dvora byl vypovězen, nějakou dobu žil v Pise a od 80. let až do své smrti pobýval v Neapoli, kde také zemřel. Luciano TUFANO, *I viaggi di Orfeo. Musiche e musicisti intorno a Ranieri Calzabigi*, Roma 2012. Obsáhla korespondence Calzabigihovo s Kounicem je v současné době předmětem anotované edice (Jana Franková – Lenka Švandová Maršálková – Gernot Mayer eds.) s finanční podporou Grantové agentury ČR (projekt reg. č. 19-25570Y).

46 „Naštěstí pro mě miluji dopisy a umění. Činím se, jak mohu, venku i uvnitř. Čtu. Příjemně se zabírám všemi svobodnými uměními a řemesly, protože mám velmi rozsáhlé znalosti z teorie i praxe o všem výše zmíněném bez rozdílu. Hodně sázím a hodně stavím. Už jsem zde šest týdnů. Jsem ve velmi dobrém stavu. [škrty] Celá dobrá vídeňská společnost mě sem chodí denně navštěvovat. Zabývám se budováním velmi pěkného domu.“ („*Heureusement pour moi j'aime les lettres et les arts. Je continue à faire le bien, autant que je peux, au dehors et au dedans. Je lis. Je m'occupe agréablement de tous les arts liberaux et mécaniques; parceque j'ai des connaissances de théorie et de pratique très étendues sur tous et un chacun, sans distinction. Je plante et bâttis beaucoup. Je suis icy depuis 6. semaines. J'y tiens un très grand etat. [škrty] Toute la bonne compagnie de Vienne vient m'y voir journellement. Je suis occupé à bâttir une très belle maison.*“) Koncept Kounicova dopisu Calzabigimu z 18. 9. 1775, OeStA, HHStA Wien, Große Korrespondenz, kart. 405, konv. B, fol. 15–16. Srov. J. KROUPA, *Wenzel Anton, Prince Kaunitz-Rietberg*, s. 10, pozn. 8.

V korespondenci hraběte a později knížete z Kounic ovšem zůstávalo zdraví i nadále důležitým tématem. Významné osobnosti se na něj doptávaly a jeho blízcí žádali ujištění, že je v naprostém pořádku. Václava Antonína to velmi těšilo a tyto dotazy považoval za obzvláštní známku přátelství, jak dokládá například jeho korespondence s tehdejšími ambasadorem ve Francii, hrabětem Florimondem Claudem de Mercy-Argenteau.<sup>47</sup> Ten také Kounicovi sdělil po svém setkání s Ludvíkem XV. potěšující novinu:

*„Pane, při mé první audienci mi král třikrát různým způsobem položil otázky na Vaše zdraví, Vaše zaměstnání a to, jak může ovlivnit Vaši fyzickou konstituci. Tyto otázky byly vysloveny se zájmem, který jsem obvykle pozoroval u všech vznešených osob, které se mnou mluvily o Vaší Výsosti.“*<sup>48</sup>

Také Kounicovu dávnou přítelkyni z doby jeho francouzského pobytu, madame Blondel, jeho zdraví vždy velmi zajímalo:

*„na shledanou, na shledanou, můj milý, milý poklade, neodpírejte mi řádek či dva z Vaší ruky, a pokud žádám příliš, nechte mi alespoň napsat Vaším sekretářem novinky o Vašem zdraví.“*<sup>49</sup>

Tyto příklady samozřejmě nejsou ničím ojedinělým. Tak, jako tomu bylo u jiných aristokratů, byl zdravotní stav pisatele i adresáta jedním z častých námětů dopisů,<sup>50</sup>

47 Florimond Claude de Mercy-Argenteau (1727–1794) byl jedním z významných císařských diplomatů své doby. Působil v Turíně (1754–1760), v Petrohradě (1761–1763) a nejvíce se proslavil jako ambasador u francouzského dvora (1766–1790) a jako rádce a průvodce Marie Antoinetty. Ač nebyl mezi Francouzi obzvláště oblíbený, přežil revoluční léta ve zdraví a poskytoval cenné rady ministrům financí. Roku 1792 byl jmenován guvernérem Rakouského Nizozemí a jeho posledním úkolem byl post císařského velvyslance v Británii o dva roky později; bohužel ovšem zemřel jen pár dní po příjezdu do Londýna. A. Ritter von ARNETH – M. J. FLAMMERMONT (eds.), *Correspondance secrète du comte de Mercy Argenteau*; Alfred Ritter von ARNETH – Aguste GEFFROY (eds.), *Correspondance secrète entre Marie-Thérèse et le comte de Mercy-Argenteau*, Paris, 1874–1875; Lillian C. SMITH (ed.), *The Guardian of Marie Antoinette. Letters from the Comte de Mercy-Argenteau, Austrian Ambassador to the Court of Versailles, to Marie Therese, Empress of Austria, 1770–1780*, I-II, London 1902.

48 *„Dans ma première audience, le Roi me répéta à trois différentes reprises les questions sur l'état de Votre santé, Monseigneur, sur vos occupations et sur le degré où elles pourraient avoir altéré votre constitution physique. Ces demandes portaient un caractère d'intérêt que j'ai reconnu généralement dans toutes les personnes distinguées qui m'ont parlé de V[ôtre] A[ltesse].“* A. Ritter von ARNETH – M. J. FLAMMERMONT (eds.), *Correspondance secrète du comte de Mercy Argenteau*, s. 319 (Mercyho psaní z 30. 9. 1766). Dále viz např. tamtéž, s. 474 (dopis od Kounice Mercymu z 31. 7. 1776).

49 *„adieu adieu meyé libbé libbé chatze [= mein lieber lieber Schatz], ne me refusés pas une ligne ou deux de Votre main, si c'est trop demander, faites moi du moins écrire par un de Vos secrétaires des nouvelles de Votre santé.“* Nedatovaný list od madame Blondel (dle smyslu z roku 1780), MZA Brno, RA Kounic, inv. č. 4097, kart. 438, fol. 9–10 a 13. Velmi podobně se vyjadřovala i Kounicova známá z Bruselu, Marie-Jeanne de Proli, rozená de Clotz, která se o Kounicovo zdraví živě zajímala a na oplátku mu sdělovala informace o svém stavu: *„jsem spokojená s detaily, které jste mi sdělil o Vašem zdraví, nikdo na světě se o ně nezajímá více než já“* (*„je suis contente du detail qu'elle ma faite de sa santé personne dans le monde ne s'y interesse comme je le fais“*), tamtéž, inv. č. 4370, kart. 447, fol. 7.

50 Komponování raněnovověkých dopisů, formální náležitosti korespondence, včetně volených námětů, a obecně vývoj *„umění, kterak psát dopis“*, je téma značně rozsáhlé, proto zde nemůže být podrobněji rozebráno. Pro bližší představu viz alespoň Carmen FURGER, *Briefsteller. Das Medium „Brief“ im*

u hlavního hrdiny této studie ovšem musíme brát v potaz, jaký význam přikládal tomuto tématu on sám.

Když se Václav Antonín zrovna nezaobíral svým vlastním stavem, zabýval se se vši svou pověstnou důkladností zdravím své ženy, matky, otce, sourozenců, dětí i přátel. Během své kavalírské cesty ho tak jeho mladší bratr Ludvík Josef informoval nejenom o svém studiu, ale také o zdraví: v Bologni ho značně oslabila vysoká horečka, která ho trápila zejména v noci a trvala téměř dva týdny. Přivolaný lékař uznal vážnost situace, a když léčba nezabírala, nechal svolat lékařské konsilium. Kromě něj pečovali o mladíka také hrabě a hraběnka Caprara a projevovali mu péči přímo rodičovskou, také ho navštěvovali aristokraté, kteří ve městě zrovna pobývali.<sup>51</sup>

V čase nemoci či předpokládaného těhotenství manželky Marie Ernestiny se Václav Antonín o její zdraví „*extrémně obával*“, zajímal jej sebemenší detail ohledně jejího stavu i užitých prostředků, často jí starostlivě radil vyhledat lékaře, či alespoň změnit vzduch, a nabádal ji, aby ho pravidelně informovala:<sup>52</sup>

*„velmi mě těší, moje drahá, že se stále zlepšujete, řekněte mi alespoň trochu, zda jste vstala, oblékla se, zda chodíte na vzduch, zda máte zdravou barvu, zda už jíte tak jako všichni ostatní, všechny tyto drobnosti jsou to, co mě zajímá na celém světě nejvíce, také jsem šťasten, že se naše drahé děti mají dobře“*<sup>53</sup>

Když se manželčino zdraví začalo ke konci jejího krátkého života postupně horšit, radil jí hrabě, který tou dobou zrovna pobýval v Cáchách, o to intenzivněji, aby se nebála

---

17. und frühen 18. Jahrhundert, Köln – Weimar – Wien 2010; Beatrix BASTL, *Formen und Gattungen frühneuzeitlicher Briefe*, in: Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (Hgg.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert)*. Ein exemplarischer Handbuch, München – Oldenbourg – Wien 2004, s. 801–812; Julius Bernhard von ROHR, *Einleitung zur Ceremoniel-Wissenschaft Der Privat-Personen...*, Berlin 1728, o psaní a přijímání dopisů s. 321–342, o konverzaci, jejich náležitostech a tématech s. 278–321; Lenka MARŠÁLKOVÁ, *Aristokratická korespondence doby vrcholného baroka – její specifika, problémy a možnosti výzkumu*, in: Ladislav Nekvapil (ed.), *Od hliněné destičky k tabletu*, Pardubice 2015, s. 162–182, k tematice dopisů s. 176–179; R. PAVLÍČKOVÁ, *Nemocné tělo*, zde s. 135–136 atd.

51 Dopis od Ludvíka Josefa bratrovi z 11. 2. 1744, MZA Brno, RA Kounic, inv. č. 4266, kart. 444, fol. 12–14. Ke kavalírské cestě Ludvíka Josefa z Kounic podrobněji Kateřina KAVALÍROVÁ, *Kavalírská cesta Ludvíka Josefa z Kounic v letech 1740–1744*, diplomová práce Univerzity Pardubice, Pardubice 2016.

52 *Koncepty ženě z 30. 11. 1746 či 7. 1. 1747*, MZA Brno, RA Kounic, inv. č. 4269, kart. 444, fol. 16 a 20.

53 *„je suis d'ailleurs bien consolé mon chér enfant de ce que Vous continues à Vous rétablir, dites moi un peu si Vous êtes levée, habillée, si Vous prenez l'aire, si vous êtes fort rouge, si Vous manges déjà comme tout le monde, enfin toutes les petites particularites qui vous regardent, et qui sont tout ce qui m'intéresse le plus en ce monde, je suis charmé que nos chères enfants se portent bien“*, dopis Marii Ernestině z 13. 6. 1744, tamtéž, fol. 5–6, dále viz dopis z 21. 12. 1746, tamtéž, fol. 10.

konzultace s lékaři.<sup>54</sup> Také jí doporučoval věnovat obzvláštní pozornost režimu a stravě, která hraběnkou trpící horečkami neměla zbytečně zahřívát.

*„Dozvěděl jsem se, mé srdce, s jistými obavami, že Vás horečka konečně opustila, ale Váš stav je přesto velmi nedostatečný a většina symptomů přetrvává, což mě vůbec nepřesvědčilo o Vašem jistém a trvalém uzdravení, doufám však, že s dobrým režimem bude Vaše mladé zdraví zase tak dobré, jako bývalo dříve, a prosím Vás proto, abyste byla v tomto ohledu rozumná, abych Vás mohl zastihnout svěží jako růži.“*<sup>55</sup>

Jeho naděje ovšem byly marné – Marie Ernestina zemřela 6. září roku 1749 ve věku nedožitých 32 let. Hraběte tato smutná událost značně zdrtila a na nějakou dobu mu zabránila zvládat všechny úkoly.<sup>56</sup> Podobně zareagoval, když se dozvěděl o úmrtí bratra Ludvíka Josefa v roce 1745, o nemoci a následném skonu otce Maxmiliána Oldřicha v dalším roce a o smrti matky roku 1758. V dopisech nešetřil s projevy žalu a jeho zdraví se zpravidla také poněkud zhoršilo, což mělo samozřejmě dopad na plnění jeho povinností.<sup>57</sup>

Václavu Antonínovi leželo na srdci pochopitelně také zdraví jeho potomků a jejich dětské choroby nebral na lehkou váhu: *„zdraví mého drahého Ernesta mě velmi znepokojuje a lékařů a medicíny se bojím více než jeho nemoci.“*<sup>58</sup> Jedinou dceru, Marii Antonii, zase od raného dětství trápily potíže s očima. Podle dobových popisů lze předpokládat, že jedno oční víčko bylo příliš zbytnělé či přivřené, což bránilo v dokonalém vidění. Jak ještě uvidíme v druhé části studie, byl případ malé slečny řešen velmi důkladně: bylo svoláno lékařské konzilium, jehož se účastnili tři lékaři (van Swieten, Zwenghofen a Weber von Führenberg) a dva chirurgové (Janedeine a Schlegelhofer). Protože se ovšem jejich názory v otázce dalšího postupu různily (sporným bodem bylo především to, zda provádět operaci, či zda bude lepší vyčkat), byli průběžně oslovováni ještě další odborníci, například doktor Martin

54 Ke konzultacím s odborníky více např. Dorothy PORTER – Roy PORTER, *Patient's Progress. Doctors and Doctoring in Eighteenth Century England*, Standorf 1989, s. 70–81, také viz konkrétní příklad konzultací a léčby hraběte Františka Antonína Šporka: R. PAVLÍČKOVÁ, *Nemocné tělo*, např. s. 127–130, 136–137, 145.

55 *„j'apprend, mon cher coeur, avec quelque consolation que la fièvre Vous at enfin quitté, mais elle est cependant très imparfaite, parceque je vois qu'il Vous restent encore bien des symptomes qui ne me tranquillisent pas entièrement sur Votre guérison bien sûre et bien solide, je me flatte cependant qu'avec un bon régime votre jeune santé sera bientôt aussi bonne qu'elle l'a été, et je Vous conjure d'être raisonnable à cet égard, car je prétend Vous trouver fraîche comme une rose.“* Listy manželce z 27. 7. a 21. 9. 1748, MZA Brno, RA Kounic, inv. č. 4269, kart. 444, fol. 31 a 32–33, citace z listu z 21. 9. 1748.

56 Viz např. korespondenci s hrabětem Antonínem Corfizem Ulfeldem ze 7., 11. a 14. 9. 1749, OeStA, HHStA Wien, Große Korrespondenz 253–5, konv. G, fol. 44, 45–46 a 47.

57 Viz např. koncept dopisu otci z 23. 2. 1745, tamtéž, kart. 405, konv. C, fol. 1–2 či psaní Ulfeldovi z 9. 10. 1746, tamtéž, konv. G, fol. 23 a koncept listu moravskému zemskému hejtmanovi hraběti Františku Josefu Heisslerovi, z října 1746, tamtéž, kart. 405, konv. B, fol. 65.

58 *„la santé de mon cher Erneste m'inquiète beaucoup et je crains les medecins et la medecine plus que son mal“*, MZA Brno, RA Kounic, inv. č. 4269, kart. 444, dopis manželce z 30. 6. 1748, fol. 30.

a chirurg Ferdinand Ruprecht.<sup>59</sup> Hlavní rozhodnutí bylo ponecháno na rodičích a Václav Antonín nakonec usoudil, že by se mohl problém sám od sebe zlepšit s věkem, takže byl zákrok odložen. Vycházel z vlastní zkušenosti, u něho samotného byl prý kdysi podobný nález zjištěn na levém oku: „já sám jsem měl něco podobného na vnitřní straně levého očního víčka, které bylo stejně srostlé, nezabíraly žádné léky, které byly použity, a nakonec útvar sám od sebe po třech letech zmizel“.<sup>60</sup>

Tak jako jeho otec, potýkal se i Kounicův syn Josef Klement s rozličnými zdravotními problémy již od mládí. Během kavalírské cesty ho trápily různorodé potíže. Rodinný přítel, kníže František Xaver Orsini-Rosenberg,<sup>61</sup> který tou dobou působil u velkovévodského dvora ve Florencii jako nejvyšší hofmistr, byl o chorobách mladého Kounice dobře informován. Ustarané rodiče utěšoval, že na jejich syna ve Florencii dohlédne, postará se o něj jako o vlastního, ubytuje ho a „představí ho dvěma nejlepším lékařům, Brogianimu a Taddeimu, kteří jsou slavní v celé Itálii“. Také jim poskytoval rady ohledně dalšího postupu. V případě, že by mladík pokračoval na cestě přes Pisu, nabízel, že mu zařídí ubytování přímo ve velkovévodském paláci, a uklidňoval jeho blízké, že jeho zdraví nehrozí v Pise žádné nebezpečí. Také florentský vzduch považoval během zimních měsíců za velmi prospěšný. Z jeho dopisů vyplývá, že Josef Klement trpěl problémy s očima a zřejmě také souchotinami.<sup>62</sup> V jarních měsících roku 1770 Rosenberg mladého hraběte několik dnů hostil a po jeho odjezdu do Pisy detailně referoval o jeho zdraví:

*„Mám to potěšení Vás informovat, že mě jeho zdraví vůbec neznepokojuje. Kašle jen velmi málo a nejeví žádnou další známku počínajících souchotin. V Pise jsem ho rádně po všech stránkách doporučil a během několika dní obdržím od dvou nejslavnějších lékařů zprávu, kde popíší, co u něj*

59 K případu viz tři nedatované a nefolované dopisy uložené v OeStA, HHStA Wien, StK, Interiora 50–1.

60 „j'ai eu moi même à l'oeil gauche, qui étoit également eingewachset en dedans de la paupière, au quel toutes sortes de remedés que j'ai employés, n'ont rien fait, et qui s'est enfin en allé de lui même au bout de trois ans“, OeStA, HHStA Wien, Große Korrespondenz, kart. 405, konv. C, koncept listu matce z 12. 12. 1745, fol. 13–14.

61 Kníže František Xaver Orsini-Rosenberg (1723–1796) procestoval jako císařský diplomat velkou část Evropy: svoji kariéru zahájil v Londýně, potom se přesunul do Milána (1748–1750), dále do Kodaně (1750–1757) a do Madridu (1757–1765), kde dojednal svatbu arcivévodky Petra Leopolda s infantkou Marií Ludovikou. S mladým párem se přesunul do Florencie, kde zůstal až do roku 1772, kdy byl na vlastní žádost propuštěn. Následně provázal na kavalírské cestě v letech 1774–1775 arcivévodu Maxmiliána Františka, budoucího kurfiřta kolínského, a konečně byl roku 1777 jmenován nejvyšším hofmistrem Josefa II. Po jeho smrti byl od nového císaře Leopolda II., svého dávného přítele, povýšen do stavu říšských knížat. Karl Otmar VON ARETIN, *Franz Xaver Wolfgang Fürst v. Orsini-Rosenberg*, in: Neue Deutsche Biographie (NDB), Band 19, Berlin 1999, s. 596 a Constantin VON WURZBACH, *Rosenberg-Orsini, Franz Xaver Wolf Fürst*, in: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, 27. Theil, Wien 1874, s. 14–17.

62 „Je l'adresserai aux deux meilleurs medecins, qui sont Brogiani et Taddei, celebres dans toute l'Italie“, Rosenbergův list z 27. 2. 1770, MZA Brno, RA Kounic, inv. č. 4383, kart. 444, fol. 39–41.

objevili, a také předepsaný režim, jímž by se měl řídit. Pošlu Vám ji, aniž bych Vám chtěl něco přikrášlovat, či Vám zamlčovat přesnou pravdu.“<sup>63</sup>

Jen o pár dní později kníže Kounic tuto zprávu, která nese podpis Domenica Brogianiho z Pisy a na níž se podle Rosenberga podílel také Giuseppe Taddei, skutečně obdržel. Uvedený lékař mladého pána osobně pečlivě vyšetřil a rodičům sdělil potěšující novinky. Zdravotní stav Josefa Klementa sice nebyl perfektní, avšak Brogiani soudil, že se postupně pomalu zlepšuje. Ráno a večer přepadal mladíka kašel, avšak lékař soudil, že tyto záchvaty mohou souviset s nadměrnou úzkostí. Jinak ovšem shledal, že je pacient zdravé barvy i konstituce, jeho tep označil za klidný, a nikoli křečovitý, a na plících neshledal defekt. Povolil mu proto mírnou tělesnou zátěž, doporučil mu užívat mléko a byliny přispívající k ochlazení organismu a soudil, že se jeho mladému tělu brzy navrátí dřívější síla.<sup>64</sup> Mladý hrabě sám situaci zhodnotil tak, že prodělal rovnou dvě nemoci: „svého ducha i těla“ a slíbil, že příště bude všechny své problémy konzultovat s lékaři. Během jeho kavalírské cesty se problémy ozvaly ještě několikrát, kupříkladu v Miláně se potýkal s katarem, bolestí hlavy a bolestí na hrudi a tyto potíže zpomalovaly jeho cestu. V následujících letech, kdy zastával různé diplomatické posty (byl vyslán do Stockholmu, Petrohradu a nakonec Madridu), se jeho křehké zdraví postupně zhoršovalo, trpěl opakovanými migrénami, bolestmi na hrudi, hemoroidy a měl potíže s očima.<sup>65</sup>

I když nebyl vztah otce a syna vždy ideální, snažil se Václav Antonín pomoci, jak jen to bylo možné. Oslovil rodinného lékaře Molinariho a pečlivě mu popsal všechny synovy potíže: „Můj syn je pro mne osobou natolik drahou a výjimečnou, že nemohu než Vám důvěrně sdělit své názory na jeho stav, i když nejsem v medicíně kovaný.“ Josefa Klementa podle něj dlouhodobě sužovala horečka, která mu spalovala útroby a v těle způsobovala vznik různých hnilobných procesů, navíc byla doprovázena trvalou bolestí hlavy. Kníže soudil, že by v tomto případě mohlo pomoci pouštění žilou a projímání, a lékaře zapřísahal, aby tyto zásahy provedl, či o nich alespoň vážně uvažoval. Také Molinarimu předával osvědčené recepty a postupy, na které se blíže zaměříme v druhé části studie.<sup>66</sup> Na počátku 80. let 18. století se již životní dráha Josefa Klementa pomalu krátila. Ještě před tím, než byl vyslán

63 „J'ai le plaisir de pouvoir Vous assurer que sa santé ne m'inquiete aucunement. Il tousse très peu, et n'a aucun autre signe de commencement d'ettisie. Je l'ai bien recommandé à Pise a tous egards, et au bout de quelques jours j'aurai une relation sincere des deux plus celebres medecins qui me diront comment ils l'ont trouvé, et le regime qu'ils auront jugé à propos de lui prescrire. Je Vous l'enverrai telle quelle n'étant pas capable de Vous flatter, ni de Vous déguiser l'exacte verité.“ Dopis z 10. 4. 1770, tamtéž, fol. 45.

64 Rosenbergův dopis ze 17. 4. 1770, tamtéž, fol. 48 a přiložená nedatovaná zpráva na fol. 49–50.

65 „celle de mon esprit et celle de mon corps“, psaní od Josefa Klementa ze 7. 4. 1770, MZA Brno, RA Kounic, inv. č. 4267, kart. 444, fol. 8–10. Dále viz jeho dopisy z 26. 8. 1771 a z 21. 2. 1778, tamtéž, fol. 11 a 20–31.

66 „Mon fils est pour moi une personne si precieuse et si interessante, que je ne puis pas me dispenser de Vous dire confidemment ma pensée sur son état comme quelqu'un qui n'est point ignare en medecine.“

na svou poslední misi, se otce snažil přesvědčit, aby ho odvolal. Ten ovšem dlouho váhal, neboť se domníval (snad na základě svých vlastních strategií), že syn přehání, a povolení k ukončení mise přišlo bohužel příliš pozdě. Mladý hrabě zemřel na počátku února 1785 ve věku 42 let vyčerpán, ale smířen se svým osudem; podle některých zdrojů ještě na moři, podle jiných těsně po příjezdu do Barcelony, kde byl také pohřben.<sup>67</sup>

Ještě než se blíže seznámíme s lékaři, s nimiž byl Václav Antonín Kounic a jeho blízcí ve styku a kteří již byli výše zmíněni, pojďme se ještě krátce zastavit u zdravotních problémů některých Kounicových přátel. Pochopitelně nemůže jít o kompletní seznam osob s výčtem jejich potíží; níže uvedení byli zvoleni jako drobný vzorek vhodně ilustrující zájem o téma zdraví a nemoci mezi elitou a intelektuály druhé poloviny 18. století. Podobně jako zásoboval Kounic své okolí informacemi o chorobách, jež ho trápily, obraceli se jeho přátelé se zprávami tohoto typu i na něho samotného. O svém stavu ho pravidelně informoval například hrabě Mercy. Stěžoval si, že ho opakovaně jeho „*obvyklé nepříjemnosti a utrpení*“ v řádu dnů až měsíců zdržují od práce a nedovolují mu podnikat nutné kroky, ani se ve Versailles účastnit veřejného života tak, jak by bylo u muže jeho postavení třeba. Kounic tyto novinky přijímal s laskavým pochopením, čehož si Mercy velmi považoval, a pro zmírnění obtíží radil svému příteli alespoň změnit vzduch.<sup>68</sup> Prospěšný či škodlivý vzduch a podnebí vůbec hrály v Kounicových představách o správné životosprávě zásadní roli. Proto se i v případě vévody z Braganzy<sup>69</sup> domníval, že zlepšení jeho stavu a zmírnění potíží nastalo až tehdy, když se po návratu do Lisabonu plně aklimatizoval a zvykl si na podnebí velmi odlišné od toho, jaké zažíval v centru monarchie.<sup>70</sup>

Podrobné zprávy o neduzích nalézáme také v korespondenci již výše zmíněného literáta Raniera de Calzabigi, který o nich svého přítele a mecenáše informoval pravidelně a možná až příliš detailně. Calzabigi si často stěžoval na různé nespecifikované nevolnosti, které ho zdržovaly doma, či přímo na lůžku, a on tak nemohl navštěvovat přátele a vyřizovat každodenní pochůzky. Svěřoval se, co ho trápí, jakou nasadí léčbu a kdy se tak stane, a neopomínal zpravovat ani o aktuálním počasí, neboť i to mělo, jak byl přesvědčený, s jeho

---

Kounicův koncept lékaři Molinarimu z 9. 3. 1782, OeStA, HHStA Wien, Große Korrespondenz, kart. 405, konv. B, fol. 90–91.

67 Constantin VON WURZBACH, *Kaunitz-Rietberg, Joseph Clemens Graf*, in: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 11. Theil, Wien 1864, s. 65.

68 Viz Mercyho listy z Paříže z 25. 4. 1788 a 4. 10. 1790, A. Ritter VON ARNETH – M. J. FLAMMERMONT (edd.), *Correspondance secrète du comte de Mercy Argenteau*, s. 174 a 312.

69 João Carlos de Bragança, druhý vévoda z Lafões (1719–1806), portugalský politik, voják, diplomat, mecenáš a vzdělanec, podnětně k němu Gernot MAYER, *On the Isle of Circe. The Viennese sojourn (1758–1777) of João Carlos de Bragança, 2nd Duke of Lafões* (v tisku). Mag. Mayerovi tímto děkuji za laskavé poskytnutí rukopisu jeho studie.

70 Kounicův koncept Braganzovi ze 7. 10. 1787, OeStA, HHStA Wien, Große Korrespondenz, kart. 405, konv. B, fol. 10–13.

stavem souvislost. Podobně jako jeho patron nepolevoval v ostražitosti ani tehdy, když se jeho zdraví zlepšilo, neboť byl přesvědčen, že propad na sebe nenechá dlouho čekat.<sup>71</sup>

Ve vyšším věku bránil Calzabigimu v každodenní osobní i písemné komunikaci s okolím stav, který nazýval „*fluxion aux yeux*“, zřejmě šlo o vracející se záněty v očích, či snad o šedý, resp. zelený zákal:<sup>72</sup> „*Chtěl jsem Vám napsat mnohem dříve, ale na konci měsíce února mě přepadl zánět očí. Stále ho mám, i když se nyní již zlepšil, ale trpím stále více, když musím delší dobu psát.*“<sup>73</sup> Podobné příhody se pak u něj opakovaly s železnou pravidelností a zmínky o oné „*fluxion*“ a omezeních, které přinášela, nacházíme v mnoha jeho listech. Jindy mu zase ve včasném dokončení dopisu zabránila jakási rána na noze, která ho prý potrápila patnáct dní.<sup>74</sup>

S přibývajícimi roky i zdravotními potížemi a zároveň s ubývajícimi silami a prostředky se v Calzabigihových dopisech objevují stále častěji sugestivně vyličené pocity smutku a melancholie: „*Řeknu Vám pouze tolik, že trpím, že jsem smutný. [...] Obracím se k filozofii, ta mě ovšem činí melancholickým. Často mám pochmurné myšlenky.*“<sup>75</sup> Aniž bychom chtěli znevažovat jeho utrpení, je třeba se zamyslet nad pisatelovou motivací. Stárnoucí literát, kdysi slavná postava kulturního života habsburské metropole, se snažil být stále aktivní, ovšem nyní hledal uplatnění hůře. Ve svém italském „exilu“ nebyl příliš spokojený a byl by se býval rád vrátil do Vídně, na kterou měl ty nejlepší vzpomínky. Trápily ho zcela pochopitelné obavy o živobytí, přestože mu jeho vážený přítel kníže Kounic dlouhá léta poskytoval slušnou penzi (v roce 1783 dosahovala výše 2000 florénů).<sup>76</sup>

71 „*Pozitří začínám brát léky; mé zdraví je nyní ucházející, ale obávám se tohoto zrádného klidu, zažil jsem ho už mnohokrát.*“ („*Je commence à me droguer apres démain; ma santé est passable, mais je crains ce calme perfide; je l'ai éprouvé tel plusieurs fois.*“) Viz Calzabigihovy dopisy: bez přesné datace, zřejmě z roku 1770, z 18. 5. 1774, MZA Brno, RA Kounic, inv. č. 4129, kart. 439, fasc. II, fol. 230–231, fasc. I., 32–36. Citace je z dopisu z 18. 5. 1774, fasc. I, fol. 32–36.

72 Srov. s jedním z aristokratů, jež měl také velmi závažné problémy se zrakem, Walterem Xaverem z Dietrichsteina. K jeho potížím i k léčbě více L. MARŠÁLKOVÁ, *Zdraví a nemoc očima barokního aristokrata a TÁŽ, Walter Xaver z Dietrichsteina (1664–1738)*.

73 „*J'avois voulu Vous écrire beaucoup plus tôt, mais à la fin du mois de fevrier une fluxion aux yeux m'a pris. Je l'ai encore; quioique bien diminuée; mais je souffre toujours plus lorsque j'écris longuement.*“ A dále: „*Ještě jsem se zcela neovsobodil, můj slavný mecenáš, od zánětu v očích. Trvá dlouho a je nepohodlný. Jsem téměř odločen od čtení a psaní, přestože jsou dnes četba a psaní mou jedinou útěchou.*“ („*Je ne suis point encore délivré, mon illustre mécène, de ma fluxion aux yeux. Elle est longue, et incommode. Je suis presque privé de lire, et d'écrire; et cependant la lecture, et l'écriture font aujourd'hui ma consolation unique.*“). Psaní z 18. 3. a 8. 12. 1780, MZA Brno, RA Kounic, inv. č. 4129, kart. 439, fasc. II, fol. 1–7 a 18–23, 32–42.

74 Psaní z 30. 5. 1780, tamtéž, fasc. II, fol. 8–17.

75 „*Je vous dirai en general que je souffre, que je suis triste. [...] Je me tourne du côté de la philosophie. Elle ne fait que me rendre melancholique. Je broye souvent du noir.*“ List z 12. 5. 1781, tamtéž, fasc. II, fol. 65–70. Srov. E. FORSTER, „*From the Patient's Point of View*“, k melancholii s. 303–304.

76 Viz psaní jistého Lederera z 11. 12. 1783, v němž pisatel (zřejmě šlo o agenta) knížetě informuje o skutečném stavu Calzabigihových prostředků. Lederer oproti Calzabigihovi tvrdí, že je na pokraji chudoby,

Snažil se proto zapůsobit na city svého patrona a vyličil se jako ten nejbědnější chudák:

*„Nemám žádné prostředky bez Vás, bez Vaší ochrany, bez Vaší podpory. Jsem často nemocný, téměř neustále slabý.“*<sup>77</sup> *„Pomyslete si, můj obdivuhodný ministře, kdybych si mohl uprostřed všech těch stínů užít jediný okamžik zdraví. Už dva měsíce je moje postel a můj pokoj mým jediným vesmírem. Od této hluboké melancholie mi nemůže ulevit žádný lék, duchovní ani fyzický. Pouze samotná smrt mne od ní může osvobodit.“*<sup>78</sup>

Pokaždé, když se Kounic na delší dobu odmlčel, se tyto stesky znásobily, Calzabigi se dovolával jeho soucitu, zapřísahal ho, že jeho dopisy jsou pro něj nyní jedinou útěchou a potěšením, odkazoval se na staré přátelství, jež považoval za kompenzaci svých strastí, a doufal, že ho státní kancléř poctí dopisem a nějakou formou podpory.

Dlužno podotknout, že za použití velmi podobných argumentů hodlal literát zapůsobit na své další příznivce a staré přátele, například na hraběte Jana Filipa Cobenzla, diplomata, státníka a později Kounicova nástupce v úřadu státního kancléře. Dotazoval se na jeho zdraví, a především mu líčil své neduhy: záněty v očích, bolesti a smutky.<sup>79</sup> Ani Cobenzl nebyl jediným, komu Calzabigi své potíže vykresloval. Zřejmě nebudeme daleko od pravdy, budeme-li se domnívat, že v tehdejší urozené a vzdělané společnosti bylo jeho počínání všeobecně známé a proslulé. Názor na něj pěkně shrnuje citace z dopisu, který obdržel tehdejší zplnomocněný ministr pro Rakouské Nizozemí, hrabě Jan Karel Filip Cobenzl, od diplomata, císařského knihovníka a hudebníka, Gottfrieda van Swieten:

*„Je zde sorta hypochondrů, v jejichž čele stojí pan Calzabigi, kteří nám rozhodně chtějí představit hrubost anglických představení. Všechny opery, které hrajeme, nejsou už po tři roky nic jiného než zjevení přízraků, ďáblů, vražd, atentátů.“*<sup>80</sup>

---

usoudil, že jeho penze je více než dostatečná, a dokonce mu dovoluje dopřát si mnohá potěšení. Kounicovi proto naopak radil její zkrácení na 1200 florénů za rok. Tamtéž, fasc. II, fol. 113–114.

77 *„Je n'en ai nul moyen sans Vous, sans Votre protection, sans Votre appui. Je suis souvent malade, presque toujours infirme.“* Dopis z 1. 3. 1783, tamtéž, fasc. II, fol. 96–101.

78 *„Penses, mon admirable ministre, si au milieu de ces ténèbres je puis jouir d'un seul moment de santé. Depuis deux mois mon lit et ma chambre sont pour moi l'univers. Cette profonde mélancolie ne peut être soulagée par aucun remède moral ou physique. La mort seule peut m'en délivrer.“* Dopis z 26. 6. 1783, tamtéž, fasc. II, fol. 102–110.

79 Viz Cobenzlovu korespondenci s Calzabigim uloženou v OeStA, HHStA Wien, Große Korrespondenz, kart. 444, konkrétně viz např. dopisy z 30. 8. 1786, 10. 4. 1787, 7. 7. 1788, fol. 101–102, 105–106, 111–114.

80 *„Il y a une sorte d'hypochondres ici, à la tête desquels est M. Calzabigi, qui veulent absolument introduire parmi nous toute la dureté des spectacles anglais. Et depuis trois ans tous les opéras qu'on donne ne sont que des apparitions de spectres, de diables, des meurtres, des assassinats.“* Dopis Gottfrieda van Swieten Janu Karlovi Filipovi von Cobenzl z 16. 2. 1765, cit. dle: Charles PIOT, *La Correspondance du baron Godefroid van Swieten et du comte de Cobenzl, au point de vue de la musique et du théâtre*, in: Bulletin de l'Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique 57, 1887, 13, s. 882–889. Za upozornění na tuto citaci velmi děkuji svému kolegovi z grantového projektu, Mag. Gernotu Mayerovi. Ke Gottfriedovi van Swieten (1733–1803), který na konci 60. let 18. století na cestách po Evropě doprovázel vévodu z Braganzy, nově G. MAYER, *On the Isle of Circe* (v tisku).

Jistě tedy není bez zajímavosti, že se Calzabigho pochmurné vidění světa podpořené jeho horšícím se zdravím promítalo i do volby kusů, na jejichž uvedení měl jako jeden z významných reformátorů opery značný vliv.

Jak upozorňuje kupříkladu Michael Stolberg, s 18. stoletím, především s jeho druhou polovinou, není spjaté jen přísně racionální osvícenství, ale také nově nastupující „*kultura citlivosti*“, jež se prosazovala u vzdělanců a vyšších společenských vrstev a byla vnímána jako jedna ze známek jejich morální kvality a převahy. Důraz kladený na city se projevoval ve všech oblastech života: sebe prezentaci, pohled na zdravé či nemocné tělo a jeho léčbu nevyjímaje. Právě aristokraté a intelektuálové byli dle dobových názorů schopni těmto pocitům nejlépe pozoruhodně a mohli je pregnantně artikulovat. Z tohoto úhlu pohledu se proto Calzabigi, a dokonce ani tak rozumově zaměřený muž, jakým byl kníže Kounic, nemuseli nijak obávat projevit své dojmy a strachy z chorob, které je provázely. Vnímavost zaměřená na vlastní tělesnou schránku či občasné melancholické stavy už nebyly hodnoceny jako něco nepatřičného a přestaly být přisuzovány výhradně ženám; trpícím dodávaly spíše vědomí jisté exkluzivity. Poučení pacienti a jejich lékaři si také začínali uvědomovat souvislost mezi psychickou (ne)pohodou či duševními pohnutími a tělesným zdravím (dnes bychom hovořili o psychosomatických potížích). Jak jsme viděli výše, dokázali někteří nemocní své neduhy obratně využít: choroby pro ně představovaly pádný argument, vyjednávací prostředek i únik ze situace, kterou nechtěli řešit, či v níž se cítili být ohrožení.<sup>81</sup>

Na závěr této části studie se ještě pojďme seznámit s lékaři, s nimiž přicházel Václav Antonín z Kounic a jeho blízcí do styku. Během Kounicova nizozemského pobytu, v době, kdy jej četné zdravotní problémy zasáhly plnou silou, přijal hrabě do svých služeb Giovanniho Bianchi (1693–1775). Tento lékař pocházel z italského Rimini a podobně jako hrabě byl mužem mnoha zájmů – kromě medicíny jej zajímala také archeologie, zoologie, botanika a vědecký pokrok obecně, sbíral mince i umělecká díla.<sup>82</sup> Jak již víme, Kounic v Bruselu trpěl a po jedné z nemocí, která ho uvázala na lůžko na více než dva týdny, si trpce stěžoval matce, že k lékařům a jejich umění cítí silnou averzi, jelikož mu nedokázali pomoci. Pana Bianchiho přijal do služby právě v této době. Stalo se tak na doporučení slavného Gerarda van Swieten a oproti jiným ho považoval za „*moudrého muže, žádného šarlatána*“.<sup>83</sup>

81 M. STOLBERG, *Homo patiens*, s. 243–256.

82 Bianchi často publikoval pod pseudonymem Janus Plancus, z jeho prací zmiňme *De conchis minus notis liber*, Venezia 1739. Christopher J. DUFFIN – Christopher GARDNER-THORPE – Richard T. J. MOODY, *Geology and Medicine: Historical Connections*, London 2017, s. 60.

83 „*nechal jsem si zavolat pana Bianchiho, jehož jsem učinil svým lékařem na radu van Swietenova, jelikož je moudrý muž a žádný šarlatán*“ („*j'ai fait appeller Mons.<sup>r</sup> Bianchi, dont je me fais mon médecin ordinaire, par conseil de Van Swieten parce qu'il est sage, et point charlatan*“). Dopis matce z prosince roku 1746, MZA Brno, RA Kounic, inv. č. 4268, kart. 444, fol. 24.

Se zmíněným Gerardem van Swieten (1700–1772), snad nejslavnějším lékařem své doby, byl Kounic v kontaktu narázově. Seznámili se ve 40. letech v Nizozemí. Někdejší žák lékaře a chemika Hermanna Boerhaava měl na své domovské univerzitě v Leidenu problém sehnat místo kvůli svému katolickému vyznání. Hrabě Kounic rychle rozpoznal jeho kvality a doporučil ho Marii Terezii. Od roku 1745 působil van Swieten jako osobní lékař císařské rodiny, připravil reformu výuky medicíny, přičemž nepodceňoval důležitost studia chemie a botaniky, dále zastával funkci knihovníka panovnice, proslul díky svému výzkumu „upírů“ v oblasti dnešního Srbska a Bosny a byl také nesmírně plodný jako autor odborných spisů.<sup>84</sup> Hrabě a později kníže Kounic si van Swietenových názorů velmi vážil a občas se na něj obracel s prosbou o radu, ať už se jednalo o zdraví jeho samotného, či o potíže jeho blízkých. Skrze dopisy s ním například konzultoval, jak bylo výše řečeno, nález na očním víčku své jediné dcery, dále se na něj obracel v otázkách pobytu lékařů nekatolického vyznání či různých šarlatánů v hlavním městě monarchie<sup>85</sup> a během svého nizozemského „exilu“ i po návratu domů také kvůli vlastním potížím.<sup>86</sup>

Václav Antonín samozřejmě nezapomínal ani na rodinu, kterou během svých diplomatických misí nechával v Brně či ve Slavkově. Svě rodiče, ženu a děti svěřil do péče rodinných lékařů a rodinné příslušníky i přátele zásoboval radami, předpisy, doporučeními a nabádal je, aby se své potíže nijak nerozpakovali konzultovat. Starosti mu dělal především stav jeho ženy, který se ve druhé polovině 40. let začal znatelně horšit, ale také dětské nemoci jeho potomků. To, že u kounicovského dvora působil lékař dlouhodobě, je zřejmé. Například mezi lety 1751–1753 za něj Kounic vydal stejnou částku 50 zlatých, v roce 1754 to bylo pouze 41 zlatých a 41 krejcarů.<sup>87</sup> Konkrétní jména zmiňují účty již v roce 1741, jedná se o doktora Schneidera a doktora Lintze, přičemž druhý jmenovaný je jako lékař rodiny hraběte z Kounic doložen v korespondenci ještě v roce 1746.<sup>88</sup>

84 *Description des maladies qui règnent dans les armées avec la méthode de les traiter*, Paris 1759; *Constitutions epidemicae* či *Essai sur les épidémies*, obě vyšly až deset let po jeho smrti. Z literatury ke slavnému lékaři viz např. Erna LESKY – Adam WANDRUSZKA (Hgg.), *Gerard van Swieten und seine Zeit. Internationales Symposium veranst. von d. Univ. Wien im Inst. für Geschichte d. Med.* 8.–10. Mai 1972 (= Studien zur Geschichte der Universität Wien. Band 8), Wien – Köln – Graz 1973, či Constantin VON WURZBACH, *Swieten, Gerhard Freiherr van*, in: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 41. Theil, Wien 1880, s. 37.

85 Viz van Swietenovy dopisy ze 4. 11. 1750 a 1. 9. 1753, MZA Brno, RA Kounic, inv. č. 4422, kart. 448, fol. 1 a 3–4.

86 Koncept matce z 27. 4. 1746, OeStA, HHStA Wien, Große Korrespondenz, kart 405, konv. C, fol. 18–19.

87 MZA Brno, fond Ústřední správa a ústřední účtárna Kouniců, inv. č. 410, kart. 45, fol. 131 (účet z 18. 2. 1749) a fol. 198 (účty dvora z 50. let).

88 Tamtéž, fol. 183–186, zde viz účet za období od 26. 1. 1741 do 11. 9. 1742. Lintze zmiňují i Kounicovy listy, v nichž své blízké prosí, aby se na něj obrátili, z 30. 11. 1746. MZA Brno, RA Kouniců, kart. 444, inv. č. 4269, fol. 16 a 17.

Jak jsme viděli na příkladu malé hraběnky Kounicové a jejích potíží se zrakem, byli ke konzultacím, pokud si to situace vyžádala, nijak překvapivě povoláni ještě další odborníci, kteří u Kouniců jinak nepůsobili. Ani mladého Josefa Klementa lékař na kavalírské cestě běžně nedoprovázel a při zhoršení jeho zdraví tak musel jednat rodinný přítel, kníže Orsini-Rosenberg. Ten jeho případ doporučil dvěma proslaveným lékařům. Jedním z nich byl Domenico Brogiani (zřejmě 1716–1786). Pocházel z Florencie a na univerzitě v Pise zakončil svá studia roku 1738 získáním doktorského titulu, patřil k uznávaným odborníkům své doby a publikoval ceněné vědecké studie. Roku 1754 převzal na své domovské univerzitě výuku anatomie a teoretické medicíny a jako profesor zde působil až téměř do své smrti.<sup>89</sup> Druhým z oslovených lékařů byl Giuseppe Taddei, k němuž se však kromě toho, že stejně jako Brogiani, s nímž spolupracoval, působil na univerzitě v Pise jako profesor praktické medicíny, nepodařilo doložit mnoho informací.<sup>90</sup>

Předposledním lékařem, kterého zde představíme, je Vilém Fridrich – také uváděný jako Guillaume Frederic – Kornbeck (narodil se v roce 1716, rok jeho úmrtí se nepodařilo ověřit). Pocházel z Württemberska a v Paříži vystudoval medicínu a chirurgii. V roce 1756 však francouzskou metropoli opustil a přesunul se do Vídně. Kounic rád využíval jeho služeb, dokonce můžeme říci, že ho považoval za přítele, a Kornbeck svého urozeného pacienta občas doprovázel i na cestách. Ve své době byl oblíbeným praktikem, ale proslul i jako vzdělanec, literát a znalec umění.<sup>91</sup> V momentě, kdy si ostatní lékaři nevěděli rady, si Kounic vyžádal Kornbercka. Kupříkladu v srpnu roku 1763 sice kníže postupoval podle pokynů jiného lékaře, ale protože chtěl slyšet i Kornbeckův názor, nechal pro něj urychleně poslat, avšak kladl mu na srdce, aby cestoval v pohodlném voze.<sup>92</sup>

89 Domenico BROGIANI, *De veneno animantium naturali et adquisito* [...], Florentiae 1752. K Brogianimu viz Antonio FEROCI, *La scuola chirurgica in Pisa nel secolo XVIII: con altre notizie riguardanti la storia della medicina*, Pisa 1911, s. 88–89, 97.

90 Tamtéž, s. 171; spolu s Brogianim je zmíněn ve studii Alessandro DINI, *L'insegnamento della medicina nella Toscana del Settecento e le malattie dell'anima*, in: Paolo Lombardi (ed.), *Osservazioni dalla casa dei folli. „I saperi sulla follia. Il corpo e le passioni nel Settecento in Europa e nel Granducato di Toscana“*, Firenze 1998, s. 209–228, zde s. 215 a v Alessandro CELLAI, *L'Antlia perfezionata per l'estrazione delle orine secondo opuscolo di Alessandro Cellai uno dei maestri di chirurgia nel Regio Arcispedale di Santa Maria Nuova*, Firenze 1774, s. 74.

91 Jako součást Kounicovy suity, která se roku 1765 v Innsbrucku účastnila oslav sňatku arcivévodý Leopolda a Marie Luisy, ho zmiňuje G. MAYER, *On the Isle of Circe* (v tisku). Dále viz k němu drobné zmínky: Johann Georg MEUSEL, *Lexikon der vom Jahr 1750–1800 verstorbenen deutschen Schriftsteller, Band 7*, Leipzig 1808, s. 275–276 a *Allgemeines Autor- und Litteraturlexicon in alphabetischer und chronischer Ordnung bis 1778, Zweyter Theil*, Hannover 1778, s. 452.

92 Dopis z 5. 8. 1763, MZA Brno, RA Kounic, inv. č. 4263, kart. 444, fol. 1.

Zřejmě nejdější vztah, který můžeme považovat za vyloženě přátelský, navázal Kounic se svým dalším osobním či rodinným lékařem,<sup>93</sup> Kryštofem Molinarim (1723–1784). Molinari se narodil v Tridentu, na vídeňské univerzitě vystudoval medicínu a brzy se proslavil jako schopný praktik. Od roku 1765 dokonce působil jako císařský dvorní lékař a vedle lékařské praxe se věnoval bádání a psaní odborných publikací.<sup>94</sup> Václav Antonín s ním byl v kontaktu minimálně od přelomu let 1746 a 1747 až téměř do Molinariho smrti – jak jsme viděli dříve, ještě v roce 1782 s ním na dálku konzultoval potíže syna Josefa Klementa. Bez obav mu svěřoval své vlastní zdraví i zdraví svých blízkých a jako jeden z nemnoha lékařů, na něž jinak Kounic spíše nadával, se těšil jeho plné důvěře, úctě a respektu. *„Je to velmi moudrý a velmi čestný muž a doufám, že Vám bude vyhovovat, což si přeji z celého srdce. Prosím Vás, nechte ho prohlédnout mého syna Maxe, a hlavně buďte té dobroty a dejte mi při jeho návratu vědět, jak jste s ním byla spokojená.“*; psal Václav Antonín matce a strchoval se o její stav i zdraví malého Maxmiliána Oldřicha (1741–1754), který byl od raného věku často nemocný.<sup>95</sup>

Jak citace naznačuje, v době, kdy se Kounic zdržoval ve Vídni, využíval Molinariho služeb sám, ale také ho pravidelně posílal za rodinou, aby prohlédl jeho matku, ženu a děti, případně ho pověřoval zaslat konzultaci skrze dopis dalším příbuzným. O nemocech potomků ho podrobně informovala manželka, matka i vychovatel Vivenot a ti všichni také měli lékaři sdělit své postřehy, aby se v situaci lépe zorientoval.<sup>96</sup> O obzvláštním přátelství i o tom, jak si Kounic svého lékaře cenil, svědčí například jeho žádost adresovaná poštmistrovi z jihomoravských Pohořelic, panu Piattimu: hrabě dotyčného prosil, aby Molinarimu, který je jeho *„obzvláště dobrým přítelem“*, zajistil na jeho cestě mezi Vídní a Brnem pohodlné ubytování, neboť místní hostince nepovažoval za dost dobré.<sup>97</sup>

93 Srov. *The role of medicine: what did it achieve?*, in: R. PORTER, *Disease, medicine and society*, s. 59–63, zde s. 62.

94 Molinari je autorem mnoha učených spisů, např.: *C. Molinarii de Miliarium exanthematum indole et tractatione disquisitio*, Wien 1764 a *Christophori Molinarii Caes. Aulae medici Epistola ad... Antonium Störck Augg. archiatrum qua mulieris a scirrhu curata historia exponitur*, b. m. 1761. Blíže k němu Constantin VON WURZBACH, *Molinari, Christoph*, in: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, 18. Theil, Wien 1868, s. 454 či Marion MÜCKE – Thomas SCHNALKE, *Briefnetz Leopoldina: Die Korrespondenz der Deutschen Akademie der Naturforscher um 1750*, Berlin 2009, s. 627.

95 *„il est fort sage, et fort honnête homme, et j'espère, que Vous en serés satisfaite, au moins je le desire du fond de mon coeur, faites lui voir, je Vous prie, mon fils Max, mais sur tout ayez la bonté, de me faire savoir à son retour, si Vous avés été contente de lui.“* Psaní ze 14. 1. 1747, MZA Brno, RA Kounic, inv. č. 4268, kart. 444, fol. 26.

96 Viz řadu konceptů určených manželce, matce a dalším příbuzným, tamtéž (koncepty z 11. 1. 1747, fol. 25 a 14. 1. 1747, fol. 26) a tamtéž, inv. č. 4269, kart. 444 (zde viz koncepty z 14. 1. 1747, fol. 23, 8. 2. 1747, fol. 28, 18. 2. 1747, fol. 26, 25. 2. 1747, fol. 25).

97 Koncept ze 14. 1. 1747, tamtéž, fol. 23.

Vztah hraběte a později knížete z Kounic k lékařům se dosti různil. Pověstí se k nim stavěl spíše nedůvěřivě, jak dokládá jeho výše uvedený výrok pronesený v době léčby syna Ernesta („*lékařů a medicíny se bojím více než jeho nemoci*“). Obavy ze spolupráce s lékaři neskrývaly ani jeho matka a manželka, kterým musel domlouvat, aby se nechaly vyšetřit. Ovšem u svých oblíbenců, kteří ho svým uměním, vystupováním a erudicí přesvědčili, činil Kounic výjimku. S některými z nich, jak bylo řečeno, si dokonce vybudoval přátelství – tedy tak, jak to poměry a sociální bariéra dovolily. Moderním jazykem bychom tento typ vztahu označili spíše jako vztah patrona a klienta: důvěryhodné odborníky nechával bez obav pečovat o celou svou rodinu a jejich názory upřednostňoval před pokyny ostatních lékařů, s některými sdílel zájem o vědu i umění, jiní ho doprovázeli na cestách a kníže starostlivě dohlížel na to, aby jim v jeho službách nic nechybělo.<sup>98</sup> O tom, jak Václav Antonín hodnotil své vlastní znalosti na poli medicíny, napovídá například již zmíněná korespondence s doktorem Molinarim. Kounic se zde sice na jedné straně označuje za zcela nevědomého, ovšem druhým dechem lékaře poučuje, posílá mu svůj ověřený recept a radí mu ohledně dalšího postupu:

*„Za tímto účelem Vám posílám recept na purgování, který mně samotnému zachránil v podobném případě život a od té doby jsem ho mnohokrát s úspěchem použil. Jediné, na čem trvám, je, abyste na něm nic neměnil, pokud se budete řídit mojí radou.“*<sup>99</sup>

V závěru pojďme krátce shrnout, co o Václavu Antonínu z Kounic-Rietbergu studované prameny dosud prozradily. Je zřejmé, že různorodé zdravotní problémy jej provázely po celý život, většina z nich se objevila už v mládí. Nejčastěji se jednalo o opakující se horečky, silné bolesti hlavy, katar, dále různé nespecifikované nevolnosti, slabost, a zřejmě dokonce i o kurděje provázené zvýšenou krváčovostí. Všechny tyto potíže jej dokázaly značně potrápit: na dny, týdny a občas i celé měsíce jej upoutávaly na lůžko a znemožňovaly mu každodenní fungování. V dětství měl – stejně jako později jeho vlastní dcera Marie Antonie – problémy se zrakem způsobené zbytněním očního víčka, které ale časem samy odezněly. K až přehnanému zájmu o vlastní zdraví a zdraví jeho blízkých jej zřejmě přivedla matka Marie Ernestina. Václav Antonín ji i manželku pravidelně informoval o prodělaných nemocech, léčbě, již podstupoval, a hledal u nich soucit, naproti tomu otec Maxmilián Oldřich se k jeho potížím stavěl o něco skeptičtěji.

98 Viz výše. Dále srov. vztah Liselotty Falcké a jejích lékařů: E. FORSTER, *From the Patient's Point of View*, s. 313–315. Dále viz: E. SHORTER, *Doctors and Their Patients*; M. STOLBERG, *Homo patiens*, zejména s. 85–91, 97–101, 104; E. FORSTER, *From the Patient's Point of View*, s. 308–311; R. JÜTTE, *Krankheit und Gesundheit in der Frühen Neuzeit*, s. 203–206.

99 „*Je Vous envoie à cet effet la recette de la purgation, qui m'a sauvé la vie à moi-même en pareil cas, dont je me suis servi maintes fois du depuis et toujours avec succès; et la seule chose sur laquelle j'insiste, c'est que Vous n'y fassiez aucun changement, supposé que Vous Vous déterminiez à suivre mon conseil.*“ Koncept Molinarimu z 9. 3. 1782, OeStA, HHStA Wien, Große Korrespondenz, kart. 405, konv. B, fol. 90–91.

Kvůli strachu z chorob, špíny a studeného čerstvého vzduchu i pro pedantickou péči, kterou Kounic věnoval své tělesné schránce, si již mezi svými současníky vysloužil pověst podivína a hypochondra. Vzhledem k jeho ostatním kvalitám a vysokému postavení si samozřejmě nikdo nedovolil vysmívat se mu přímo, ale jeho počínání občas vzbuzovalo úsměv, jindy nedůvěru. Aniž bychom se chtěli dopouštět takto přísných soudů, je třeba přiznat, že zdravotní problémy u něj propukly, respektive se zhoršily vždy, když se před ním objevil úkol, jehož se obával, případně když se musel vyrovnat s nějakou nepříjemnou zprávou či ztrátou blízkých. K razantnímu zhoršení jeho zdraví tak došlo zejména na konci roku 1745 a v celém následujícím roce, tedy v době, kdy působil v Bruselu. Nebyl zde spokojený, pochyboval o smyslu své práce, děsil se finančních nákladů i odloučení od dvora a tesknil po rodině; podobné obavy ho provázely i na ostatních diplomatických výpravách, na něž byl vyslán v průběhu 40. let 18. století.

Prostřednictvím hraběte Ulfelda, svého otce i dalších vlivných přátel a známých se proto snažil zapůsobit na panovnici, aby jej z nenáviděného postu odvolala, případně ho další podobnou misí nepověřovala. Všem, kdo mohli vývoj situace ovlivnit v jeho prospěch, v četných dopisech sugestivně líčil své choroby a důsledky, které by ho čekaly v případě, že bude nucen v úřadu setrvat, dokládal, že není schopen dodržovat nutné dekorum a pateticky prohlašoval, že službě císařskému domu zcela obětoval vlastní zdraví. Symptomatické je, že v momentě, kdy mu bylo povoleno úřad opustit, se jeho stav obvykle rychle zlepšil. V obdobích, kdy byl spokojený, považoval své zdraví za dobré, či alespoň stabilizované.

Pro hraběte a později knížete z Kounic představovalo zdraví, péče o ně, nemoci a jejich léčba po celý život zásadní téma. Důkladně se zabíral nejenom svým stavem, ale i zdravím svých blízkých: rodičů, sourozenců, manželky, potomků i přátel a známých; velmi se obával především o manželku Marii Ernestinu a o syna Josefa Klementa, jehož stav se s postupem let výrazně horšil. Všechny zmíněné vždy s pochopením vyslechl a častoval je dobře míněnými radami, recepty, posílal za nimi vlastní rodinné lékaře, či je na spolehlivé odborníky alespoň odkazoval. Z řad Kounicových přátel, kteří s ním sdíleli své starosti, vystupuje vzdělaný italský literát, libretista a reformátor opery Ranier de Calzabigi. Také on býval svými současníky obviňován z hypochondrie a podobně jako u Kounice lze v jeho počínání sledovat jistou strategii. Tak jako se jeho patron snažil svými stesky dosáhnout odvolání z funkce, o níž nestál, se Calzabigi pokoušel detailními popisy svých obtíží a splínů zapůsobit na Kounicovy city a vymoci si kromě soucitu i finanční podporu; podobně oslovoval i své další urozené přátele.

Není nikterak překvapivé, že lékařů prošla Kounicovými službami celá řada. Některé zaměstnával dlouhodobě jako své osobní či rodinné lékaře, s jinými se radil ohledně problémů vlastních i potíží rodinných příslušníků jen v případě nutnosti. Od toho se také odvíjí povaha konzultací a odborných vyšetření. S osobními lékaři probíhaly, pokud to

bylo možné, většinou osobně, s jinými dle situace – někdy osobně, jindy na dálku, skrze dopisy. Ne všichni lékaři si dokázali získat Kounicovu důvěru, jeho postoj vůči nim byl většinou spíše skeptický a obezřetný a přesvědčit ho dokázali jen na slovo vzatí odborníci, kteří se prokázali výjimečnou erudicí i osobními kvalitami. Prvním doloženým je doktor Lintz působící u kounicovského dvora v první polovině 40. let, dále zmiňme Giovanniho Bianchi, jež se o hraběte staral v Nizozemí. Zde se také Kounic poprvé setkal se slavným Gerardem van Swieten, kterého doporučil Marii Terezii a jehož služeb sám občas využíval. Kounicovými oblíbenci byli Vilém Fridrich Kornbeck, u něhož je doloženo, že svého urozeného pacienta, s nímž sdílel vášeň pro umění, doprovázel na cestách, a také Kryštof Molinari, který se staral o Václava Antonína samotného i jeho rodinu a jehož si Kounic velmi vážil.

Otázku, zda můžeme pohled Václava Antonína z Kounic-Rietbergu na zdraví, nemoci a jejich léčbu u něho samotného i u jeho blízkých považovat v jeho době a postavení za typický, či naopak výjimečný, zatím ponechme bez jednoznačné odpovědi. S detailnějším hodnocením vyčkejme na druhý díl studie, kde bude představena léčba, kterou Kounic podstupoval ke zmírnění svých neduhů, užívané medikamenty či jeho informační zdroje z oblasti medicíny. Výše řečené nám ale už v tuto chvíli může mnoho napovědět. Nedůvěra vůči lékařům nebyla pro člověka jeho sociální vrstvy a rozhledu nijak ojedinělá. Václav Antonín si rozhodně mohl dovolit tu nejlepší péči, získat si jej dokázali pouze ti nejschopnější odborníci, ovšem i s nimi míval tendence diskutovat o nevhodnějším průběhu léčby. Zdraví i nemoc byly pro Kounice po celý život zásadním tématem. Nejenom proto, že se s různorodými zdravotními problémy potýkal už od mládí, ale také z toho důvodu, že své domnělé i skutečné potíže dovedl obratně využít k dosažení cílů a představovaly pro něj důležitý argument. Nebyl ostatně sám – i když by si toto téma jistě zasloužilo podrobnější výzkum, je zřejmé, že podobné případy nebyly mezi aristokraty a vzdělanci 18. století nikterak ojedinělé.

---

## Summary

---

### **“Ma santé est mauvaise actuellement...” An enlightener and his health. Part one: relation to health and illness on the example of Wenzel Anton of Kaunitz-Rietberg and his relatives**

Already during the lifetime of the famous statesman and diplomat Count and later Prince Wenzel Anton of Kaunitz-Rietberg (1711–1794), in noble society, numerous anecdotes circulated about his exaggerated care of his body and also about, sometimes comical, methods that should have helped him to maintain good health. However, serious research on this topic still does not exist. Therefore, the first part of the two-part paper presents Kaunitz's relation to his healthy and sick body, to his illnesses, and it also describes how he perceived them, whether and how they affected him, what impacts they had on him, where he sought help and whether certain periods of his life can be considered essential in this sense. The studied sources are viewed particularly through the optics of Patientengeschichte.

Numerous health complications (fever, headaches, catarrh, various nausea, weakness, and also probably scurvy) accompanied Wenzel Anton since his youth. Therefore, he always carefully monitored his state of health and regularly informed his family and friends about his physical condition. However, some of his illnesses may have originated rather in his psyche: the problems often arose or got worse when he had to face some situation that he was afraid of. That is why some of his contemporaries considered him a hypochondriac. His health deteriorated especially during his stay in Brussels and during other diplomatic missions in the 1740s. Therefore, he repeatedly asked his influential acquaintances and family members to intercede with Maria Theresia to dismiss him from the office, claiming that he had sacrificed his health to the demanding service. However, at the moment when he obtained permission to end his mission, his health usually improved significantly, and at the time when he was happy, his problems subsided.

For Kaunitz, health, and everything connected with it, was a fundamental topic throughout his lifetime. He carefully monitored not only his own health but also the health of his family members and friends, whom he gave advice, sent some prescriptions, and recommended experienced doctors. He found common ground mainly with his protégé: writer and librettist Ranieri de Calzabigi, who, just as his noble patron, addressed his friends with numerous laments over his bad health and descriptions of his troubles in order to gain their compassion and financial support.

Despite the fact that Kaunitz did not do without doctors and the sources prove that he employed them regularly (whether as personal or family doctors, or he consulted them about his problems through letters), his attitude towards them was rather sceptical. Only the most capable and experienced doctors managed to break his distrust, but he mostly discussed even their recommendations. His favourites were especially Wilhelm Friedrich Kornbeck, Christoph Molinari, and also famous Gerard van Swieten.

In the second part of the study, the image of Wenzel Anton of Kaunitz-Rietberg as a patient is supplemented with the information about his treatment, the medicines that he regularly took and bought, what he considered un/healthy, and also the sources of his medical knowledge. Therefore, let us wait for a final evaluation for the time being. However, it is already obvious what importance Count and later Prince of Kaunitz-Rietberg gave to good health and healthcare and also how adeptly he was able to use his real and presumed diseases to achieve his goals; as shown by the example of his friend Calzabigi, he was certainly not the only one.